

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR
ESTLANDS SVENSKAR

NR 4 ÅRGÅNG 43
DECEMBER 1986



Predikstolen i Ormsö S:t Olai kyrka. Enligt Sten Karling är predikstolen "ett vackert arbete, en typisk representant för 1650- och 60-talens nordtyska barock". I de inramade pilasterna står Kristus samt Moses, Johannes, Matteus och Petrus. Karling nämner bildhuggaren Berent Martens som trolig mästare.



Förbindelselänk för
Estlands svenskar
Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER

Redaktör: *Edvin Lagman*
Redaktionssekreterare:
Hugo Mickelin

Ansvarig utgivare: *Thomas Lorentz*
I redaktionen: *Tomas Dreijer*
Göran Treiberg

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
Tel. 32 48 78

Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6

1986 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 75 kr
Dödsannonser 100 kronor

Övrig annonsering:
1/1 500:— 1/2 300:—
1/4 150:— 1/8 100:—

ISSN 0345-6706

Östgöta
Correspondenten
Linköping

ÖPPETTIDER

i SOV:s och
KUSTBONS expedition
måndag—torsdag 09.00—14.00

Innehåll

Helgvägarna av <i>Edvin Lagman</i>	2
Historik över Svenska-finska S:t Mikael församlingens öden av <i>Bernhard Lund</i>	3
Kort efterskrift av <i>Elmar Nyman</i>	5
Helgfirande på Rågöarna av <i>Andreas Enggrön</i>	6
Jul i arbetslägret av <i>Herbert Lagman</i>	7
E jölota av <i>Elmar Nyman</i>	9
Anders Brosson av <i>Jonathan Lindström</i>	11
Fördelningen av höängarna i Käll- skogen 1678 av <i>Jörgen Hedman</i>	16
Bilder från hembygdsgdagen av <i>Ronnie Ericson</i>	18
Ormön — en bit Odensholm av <i>Hjalmar Stenberg</i>	19
Från estlandssvenskarnas kyrkodag av <i>Rita Rosen-Holmberg</i>	20
SONG:s temadag i gammaldags tecken av <i>Inger Nemeth</i>	21
Estlandssvenskt från förra seklet av <i>HM</i>	22
Svenska dagen av <i>Hugo Mickelin</i>	22
Tystnaden av <i>Elvine Luther</i>	22
Tillkännagivanden, annonser, notiser m m	23
Familjenytt	25
Födelsedagar	26

Edvin Lagman Helgvägarna

En tid på året leder alla vägar åt samma håll — hemåt. Det är vid jul. Nu för tiden färdas man i bil, man åker tåg, tar båten eller flyget. Det var annorlunda förr, när man skulle hem.

Ja, man for ju hem även vid andra tillfällen, men julresan hem var ändå störst och viktigast och gjordes av alla som hade möjlighet.

Det var långa vägar i vår barndoms och ungdoms land. Tåg fanns, men järnvägen ledde inte ända hem. Det blev färder genom skogar, över slätter, över vatten. Från Gamla hamnen i Hapsal med båt till Ormsö eller Nuckö, efter häst över Nucköslätten eller genom skogar och hagar till Kärrslätt, Saxby, Borrby, eller med motorbåt till Nargö, Rågöarna, ja, kanske ända till Runö. Snålblåst och kyla, snö eller slask, pinande och besvärligt långs de flacka stränderna. Men man kunde också få lä i de djupa skogarna, där man bara hörde stormen i trädkronorna och havets brus i fjärran. Sällan var det vackert väder de korta dagarna före jul, och mörkret hade fallit, när man nådde ut till Roslep och Spithamn.

Det hann hända rätt mycket i stan, innan det blev dags att åka hem, så även på Birkas. Inte för att julen startade så tidigt som den gör i våra dagar, redan i november, men innan eleverna vid gymnasiet i Hapsal och på Birkas skingrades för lovet, skulle gemensam helg firas. Själv minns jag Hapsal — jag gick ju i skola där — och ännu står julfesterna rätt klart för mitt minnes öga: fina program, julklapsutdelning i skolans vackra aula, dans och lekar. Och naturligtvis julbön.

Den följande scenbilden har en annan karaktär, men den ansluter sig ändå helt naturligt till julavslutningen i skolan. Det är ett tåg av hästar och vagnar — eller undantagsvis slädar — som drar från Österby norrut. Hästarna fnyser och trampar, kuskarna lämnar över tömmarna och går i grupp och samtalar, molnen hänger lågt, skymningen kommer smygande. Så börjar det ena fordonet efter det andra svänga av, till en by vid sidan om eller in genom den egna grinden. Och till sist är det bara vi kvar som kör den sista sträckan över moarna, närmare udden, medan dånet från havet ökar.

Det var den lyckliga vägen hem.

Kriget kom. Ockupationen och sedan kriget. Julen 1940 fick inte firas, inga

ljus fick tändas — de maktande kunde hindra att julen firades. Alla som hade möjlighet färdades längs julvägarna, alla tog in julgran och tände ljus — brandrisken hade inte ökat, trots ockupationsmakten.

1941 var julen åter tillåten, men den firades verkligen under knapphetens kalla stjärna. Den nya ockupationsmakten fortsatte utsugningen, som den förstod att sköta ännu effektivare än föregångaren. Kriget hade dessutom dragit fram över vår bygd, och de sista artillerisalvorna från Odensholm mot fastlandet hade mullrat bara någon månad innan julen kom.

Julen 1942 var det åter fest på gymnasiet, med Lucia, med tablåer och kör. De svenska eleverna — och kanske i någon mån även vi lärare, som organiserade och stod i — rönt så stor framgång hos det estniska gymnasiet, att vissa programpunkter fick ges i repris. Sedan for vi alla hem och firade ännu en krigs jul med ljusen blinkande i det stora mörkret runtomkring.

En av jularna från dessa år har särskilt fäst sig i minnet — det var 1940, året innan Estland drogs med i den stora krigsvirveln men då det redan var ockuperat. Helgvägen ledde inte hem den gången. Tillsammans med en nära vän satt jag på juldagsmorgonen på ett matställe i Reval och åt något slags svampstuvning. Det var det enda som vankades i matväg. Jag tror att jag tidigare någon gång i Kustbon har nämnt, att vi vid detta tillfälle underhölls med sång av Zarah Leander på grammofon. Detta är nog min enda jul utan julstämning och utan att helgvägen ledde hem. Annandagen ändrade emellertid situationen. Då hamnade vi i en glad estnisk familj, som jag för övrigt inte träffat förr, och hos dessa gästfria människor tillsammans med alla deras övriga gäster förflöt resten av helgen. Och nyårsaftonen firade jag i en rysk familj, med både vodka och rossolje. Sannerligen omväxlande!

Julen 1943 förde vägen inte längre hem till byn längst ute på udden. Då åkte jag inte längre med havets växande dån i örönen på de smala vägarna över mörka moar. Östersjön skilde mig från det gamla landet, där mina föräldrar ännu satt kvar vid de sista fattiga julljusen. Tillsammans med min gode vän for vi en annan väg för att fira jul. Men det

Bernhard Lund

Historik över Svensk-finska S:t Mikaelsförsamlingens öden

Hållen av kyrkoherde B. Lund den 1 oktober 1933 med anledning av 200-årsdagen.



Interiör av Svenska kyrkan i Reval.

Foto: Rambach

Det var söndagen den 30 september 1733 vid högmässotid. Under dessa tempelvalv satt en stor och andäktigt människoskara. På någon av de främsta bänkarna såg man stadens borgmästare Henrik von Wiken och bredvid honom två medlemmar ur Högvisa Rådet Christian von Tieren och Kristoffer Kreihter. Framför altaret trädde den högt aktade och sedermera adlade kyrkoherden Mathias Simolin.

Det var den svenska församlingen i Reval som efter 17 år av hemlöshet fått en egen kyrka att samlas i. Här hade förut de sjuka och fattiga från S:t Johannes Hospital förrättat sin bön. Nu vigde kyrkoherde Simolin kyrkan till ett Herrens hus för de 4 000 svenskarna i Reval och döpte den med församlingens namn till S:t Mikael.

var också en väg hem, på sätt och vis. Den ledde till min bror och hans familj som bodde i Grödinge utanför Stockholm.

Och julen 1944 samlades vi nästan alla där, även mina föräldrar och systrar. En av oss saknades dock. Hans väg hade lett bort i det okända, till Rysslands vidder och till Sibiriens skogar. Men sent omsider fick även han vandra våra nya helgvägar för att fira jul tillsammans med oss.

Det är denna händelse som vi i dag på S:t Mikael's dag ville fira. Och minnena ha ordet. Vår svenska församling i Reval har haft mera skiftande öden än de flesta i världen.

Ingen vet hur gammal den är. Den förste av dess präster, vars namn man känner, hette Johannes och dog 1531. Han var tillika dess siste katolske präst.

Vilken kyrka, som från början varit den svenska församlingens, vet man heller inte bestämt. De svenska gudstjänsterna tycks ha ägt rum dels i tyskarnas kyrkor, framför allt S:t Olai kyrka, dels i ett estniskt kapell på Fischermaj utanför staden. Detta var naturligtvis besvärligt och Gustaf Adolf ställde därför den gamla vackra S:t Mikael's eller klosterkyrkan till svenskarnas disposition år 1632. Härav fick församlingen det namn, som den nu bär och där firade den sin gudstjänst tills i mars månad 1716. Då hade ett nytt skede inträtt i Estlands historia. Peter den store hade gjort landet till rysk provins. Han behövde Revals hamn och sände hit ryska regementen för att utvidga den. Furst Menschikoff begärde Mikael'skyrkan till garnisonskyrka för de ryska soldaterna och svenskarna måste lämna sin helgedom. De fingo visserligen löfte att återfå den, när hamnbyggnationen fullbordats, men

löftet sveks. Så var den svenska församlingen hemlös i 17 år tills den dag för 200 år sedan som vi i dag fira.

Församlingens tidigare storlek är också obekant. Visst är att den ökade betydligt med varje år sedan Estland 1561 kommit under svensk domvärjo. I början av 1600-talet fanns det två svenska församlingar i Reval och enligt ett aktstycke skall den svenska befolkningen i staden varit lika talrik som den estniska år 1632. Med det svenska våldets fall 1711 ändrades naturligtvis detta förhållande, men även 1733 räknade församlingen 4 000 medlemmar. Den hade då fått ett litet tillskott av den finska församlingen, vars kyrka under kriget bränts. Sedan dess har vår församling haft namnet svensk-finska församlingen. Det är en tragisk gestaltning av församlingens öden som dessa tempelvalv sedan fått bevittna. De ha sett bänk efter bänk bliva tom. Krönikan förmåler att församlingen räknade blott 700 personer år 1882. Och ändå funnos inte alla dessa i Reval. Nargöborna tycks i alla tider ha varit anslutna till den svenska församlingen i Reval. I varje fall företog den svenske prästen predikoresor dit redan under förra delen av 1800-talet. Men svenskarna på Stora och Lilla Rågö hörde vid denna tid till Kors församling. Då dess präster plägade vara tyskar och ofta växlade hade rågöborna sällan en präst som kunde tala deras språk. När prästombyte förestod 1897, vände de sig därför till den svenska församlingen i Reval med begäran att bli upptagna här. Anhållan bifölls och genom en högtidlig akt i Baltischports kyrka förenades Rågöarna med Revals S:t Mikael. Så har det sedan förblivit.

Det kan ha sitt värde att nu några ögonblick stanna inför de oerhörda svårigheter varmed fädernas församling hade att kämpa. Det var naturligtvis inte en liten sådan att sakna egen kyrka. En annan svårighet följde av det drama som utspelades mellan öster och väster, varvid Estland fick göra kännbara insatser. Men det var inte kriget som tog mest utan krigets följder — pest och hungersnöd. Den svarta marmortavlan därborta, som krönes av ett barnskett, berättar att tillståndet år 1602 var så fruktansvärt här i landet att männi-



Exteriör av Svenska kyrkan i Reval.



Altaret i Svenska kyrkan i Reval.

Foto: Rambach

skorna åto varandra. 1657 dog den ene av den svenska församlingens två präster, Johannes Dusæus, i den pestepidemi som då förödde Estland. 1697 led man av hungersnöd och 1710 bröt pesten ånyo ut. Den svenske prästen Petrus Herlin insjuknade däri och dog. I församlingens äldsta kyrkobok lär finnas en anteckning om att farsoten ryckte bort 48 000 personer i Reval så att endast 1 900 blev kvar detta år. Våra lärde tvivla visserligen på uppgiftens trovärdighet, men hålla före att åtminstone 15 000 människor ha dött under de tre månaderna september, oktober och november. Från denna tid berättar ju också sägnen att Nargö fått sitt estniska namn därför att blott en enda kvinna där överlevde pesten. — En svårighet utgjorde också den strävan, som på 80-talet syftade till att under *en* tsar få *ett* rike med *ett* språk och *en* kyrka. Det tubbades och lockades mycket då för att föra Estlands luteraner till den ortodoxa kyrkan. Och på Stora Rågö hände sig att 1/3-del av befolkningen år 1886 inte kunde motstå anbudet om materiella fördelar, utan anammade den ortodoxa läran. Så uppstod strider mellan öborna och en natt år 1890 brann den lutherska kyrkan ned — troligen antänd av en ortodox. — Vad som övergått vår församling under det senaste världskriget ligger oss för nära i tiden för att det nu skulle behöva ordas därom. De som varit med vid fronten eller haft sina anhöriga där, de som sett bolsjevikerna komma, de som sett Nargö kyrka brinna, äro ännu i livet.

Men krönikans blad visar också bilder av män, som Gud givit kraften att kämpa emot svårigheterna. En sådan gestalt var Mathias Simolin, som blev

församlingens pastor det förfärliga året 1710. Han stannade trofast kvar på sin post i 43 år. Det är en glädje att stanna inför hans bild på kyrkans ena långvägg. Bredvid honom sitter den präst som från 1734 var samtidig präst med Simolin och sedan blev hans efterträdare. Han hette Johannes Roos och ägnade församlingen sin tjänst under 55 år med det eftermälet att han varit en i sanning from man och trogen Herrens tjänare. Johan Svärdsjö från Arboga var i 27 år en av församlingens präster och hans båda söner vigde sig till samma tjänst efter honom och efter varandra. Sedan den yngste Svärdsjö dog 1813 har församlingen haft blott *en* präst. Reinhold Johan Böningh dog 1821 efter 40 år av prästerlig tjänst i S:t Mikael. Må vi slutligen nämna några namn som äro skrivna i ännu levande församlingsbors hjärtan med kärlek och aktning! Lars Erik Mozelli utträtade under 27 år en välsignad gärning som präst och människa och sörjdes ärligt när han år 1886 gick bort. John Waldemar Gustafssons 24-åriga verksamhet i vår församling har satt djupa spår, som man överallt möter. Och när Revals svenska församling går igenom sitt förflutna, måste den med tacksamhet stanna inför tvenne gestalter ur sitt eget folk. Den rikt begåvade missionären Reinhold Albinus Ambrosen, som dog år 1904, mänskligt att döma alltför ung, tjänade med nit och trofasthet som klockare i tolv år. Och efterträdarens, Hans Pöhls, stora insats under 25 vanskliga år ligger oss för nära för att behöva erinras. Missionären Berg och läraren Clanman ha betytt mycket för nargöborna.

Skulle vi sedan gå från arbetarna till

arbetet, har vi endast uppgifter om dess yttre sida att tillgå. Det var en tom kyrka som församlingen flyttade in i år 1733. Men krönikan är full av namn på församlingsmedlemmar, som med sina gåvor sörjt för att den fått en nödig och värdig utrustning. Svårast var det att skaffa en orgel. Den kostade 4 000 rubel. Därför var man utan ända till 1814. Då åtog man sig även den utgiften och byggde en sådan. — Ganska tidigt började man umgås med tankar på att bygga en kyrka på Nargö. Men nargöborna saknade medel. Först när den finske konsuln Fredrik von Böningh började arbeta för saken kunde planen realiseras. Genom hans ansträngningar och personliga uppoffringar kom man därefter att grundstenen kunde läggas på Mariadagen 1853. Nargöborna arbetade ivrigt på sin kyrka och krönikan nämner särskilt Ludvig Lindros, Fredrik och Johan Berg samt Elias Rosen som livligt verksamma för saken. Men det ryska krig, som utbröt året efter, hindrade arbetets fortgång och först tredjedag pingst 1856 skedde invigningen. Den dagen avgick ångaren Wiems till Nargö med mer än 300 passagerare ombord, varibland befunno sig civilguvernören i Estland, von Grünewaldt, generalsuperintendenten, Dr. Stein, Revals borgmästare von Bunge, konsuln von Böningh och andra tjänstemän ur alla läger. Det var förvisso en högtidsdag på lilla Nargö, då den lilla kära kyrkan öppnades och vigdes in och döptes till S:t Maria. —

På Stora Rågö beslöt man år 1894 uppföra en kyrka av sten i stället för den av trä, som brändes. Med mycken iver och enighet sattes arbetet i gång och 1897 stod den färdig att invigas. —

Och i Reval räckte man en hjälpande hand åt ett grannland. Det sändes stora kollektor till nödlidande och brandskadade i Norra Finland under åren 1857—60 och 62 från den svenska församlingen. År 1896 fanns det församlingsbor som började tänka på församlingens egna fattiga. Då bildades den syförening, som ännu arbetar för församlingens fattiga och som varit till så mycken välsignad hjälp under årens lopp.

Några data i församlingens historia ha nämnts. Men det har varit ur församlingens yttre historia. Viktigare är vad som skett i dess inre, i själarnas värld. Vad ha församlingsborna blivit till sin inre människa, var har det kommit till uppgörelse och avgörelse inför Gud? Hur mycket har det funnits i församlingen av längtan efter förlåtelse och ljus och gudsgemenskap — hur många ha fått tröst och tro och kraft till helgelse? Har här varit bön och förbön, varmt och levande, har kärleken präglat ord och gärning i församlingen? Vad har man levat för och vad har man dött av? Allt detta vet Gud allena och endast därmed räknar Han, då Han ser på församlingens historia!

Men så framåt som tro och gärning icke kunna skiljas åt, har också historiens ytersida något att säga oss om det innersta livet! Ty vad var det som samlade våra fäder och höll dem samman, vad var det som höll dem uppe i svårigheterna och gav dem mod och vilja till arbete och offer? Det var tron — tron på Gud och evighet. Utan den skulle församlingen snart ha fallit sönder och psalmerna tystnat. Förvisso saknades icke mänsklig skröplighet, men tron visste vägarna till förlåtelsens och trofasthetens Gud.

Må alltså vår församlings förflutna bli oss en predikan om trons nödvändighet. Må den föra oss till en självrannsakan, där vi ärligt fråga oss hur det står till med trons liv och trons gärning i vårt liv! Må den så få bli oss en anmaning att äntligen överlåta oss med all vår brist och nöd, med all vår självgodhet och och bortvändhet och världskärlek, att överlåta oss åt Gud och Hans trofasthet.

* * *

FOTNOT: Bernhard Lund var svensk-finska församlingens kyrkoherde när han höll ovanstående tal med anledning av församlingens 200-årsjubileum den 1 oktober 1933.

Elmar Nyman

Kort efterskrift till kyrkoherde Lunds historik



Huvudingången till f.d. Svenska kyrkan idag. Här huserar numera idrottsällskapet "Kalev".



I bakgrunden f.d. Svenska kyrkan med annex. Bakom skjulen i förgrunden fanns tidigare den gamla svenska prästgården som inrymde bostäder och Revals svenska folkskola. Byggnaden utplånades genom ryskt bombangrepp i mars 1944. (Båda fotografierna från 1975.)

År 1944, drygt ett decennium efter det att svenska församlingen i Reval firat sin 200-åriga tillvaro i kyrkan på Ridargatan, kom slutet för såväl församling som kyrka. Gudstjänstlokaler används nu, som mången revalbesökare kunnat konstatera, som träningslokaler för idrottsällskap. Med ledning av en redogörelse som församlingens siste herde, Ivar Pöhl-Poëll, gett, lämnar jag några uppgifter som har att göra med slutfasen av församlingens månghundraåriga historia.

Som Bernhard Lund framhåller hade nargöborna alltid tillhört den svenska församlingen i Reval. 1914 och 1940 kastades de ut från sina hem för att bereda plats åt ryska trupper. Under den tyska ockupationen under andra världskriget tilläts de återvända, men endast för en kort tid. Redan i början av 1944 beordrades de av den tyska krigsmarinen att utrymma ön. En del nargöbor flyttade till Rågöarna, andra till Reval, många flydde i småbåtar till Sverige. Nargö kapell, som ju invigts så sent som 1938, hann aldrig renoveras efter ryssarnas framfart 1940—41.

Men nya bedrävelser väntade. Kvällen den 9 mars 1944 drabbades Reval som många vet av ett kraftigt ryskt bombangrepp. En betydande del av stadens hus förstördes, omkring 200 revalsvenskar blev hemlösa. Även svenska församlingens gamla prästgård som inhyste Revals svenska folkskola lades i ruiner. Svenska kyrkan fick inte någon fullträff men skadades genom lufttrycket från detonationer i grannskapet. Alla takpannor rasade ner, rutorna i såväl kyrkobyggnad som församlingssal krossades. Även en del kyrkoinventarier skadades. Skadorna var dock inte värre än att kyrkan kunde tas i bruk efter någon månads intensivt reparationsarbete. Bland dem som drabbades av bombningarna var även pastor och klockare. Ivar Poëlls bostad stod inte att rädda. Där fanns bl.a. Nargö kyrkorgel och den nyaste delen av församlingens arkiv. Allt förstördes.

För att förebygga verkningarna av nya bombräder, monterades bl.a. predikstolen och altaret ned — under sakkunnig ledning från estniska nationalmuseet — och deponerades i Kors

Andreas Enggrön

Helgfirande på Rågöarna



Interiör från gammal stuga på Rågö.

Foto: Per Söderbäck

Redan på sommaren började man att förbereda för julen. Det gjordes ostar, och hade man fiskat flundra så röktes den i rian där man också torkade säden.

kyrka. Såväl predikstolen som altaret var från Karl XII:s tid, det senare t.o.m. skänkt av konungen just till den svenska församlingen i Reval. Baptisteriet, som var ensamt i sitt slag i Baltikum, fördes även det till Kors. En provisorisk predikstol och ett provisoriskt altare uppställdes under våren 1944 i kyrkan, men församlingen fick ju inte någon större glädje av detta arrangemang.

Det kaos som uppstod i staden i samband med det stora bombangreppet i mars skapade rika tillfällen för tjuvar. Från svenska kyrkan försvann den mycket uppskattade altartavlan med motiv från Jesu instiftande av den Heliga Nattvarden och borta förblev också de ovärderliga oljemålningarna av församlingens tidigare herdar.

I och med den sista s.k. legala transporten av estlandssvenskar till Sverige den 20 september 1944 sattes punkt för den svenska församlingens verksamhet i Reval. Dess kyrkoråd, som för övrigt varit ytterst verksam vid organiserandet av transporter, tycks ha begett sig till Sverige. Däremot blev omkring 200 församlingbor kvar i Reval, i fortsättningen utan kyrkoledning, utan församling, utan kyrka.

Flundrorna förvarades sen i säden, särskilt i kornsäden som var vältorkad. Både ost och flundra höll sig bra i sädeslärarna. I skogen plockades nötter som skulle sparas till jul, inte att förglömma maltet som bereddes på hösten för att användas till julbrygden. Det var mycket viktigt att alla hushåll hade öl till jul. På hösten slaktades både får och grisar och kanske även någon kviga eller ko. Mycket härav kom till användning till jul.

Så småningom var man framme i december månad. Den sjätte var det Nikolausdagen. Då firade man *Niklas*. Kvällen innan ställde barn och tjänstefolk fram sina skor i närheten av dörren, och om natten kom Niklas och lade karameller eller annat godis i skorna, eller leksaker, om man varit snäll och lydig, men det kunde även bli en risruska (*vide*) som låg vid skorna.

Julen närmade sig och mycket var att göra. *Julölet* skulle vara färdigt till Tomasdagen den 21 dec, den dagen kallades även lilla julen. Redan någon dag innan var man i färd med att brygga. Det fanns stora grytor och kittlar i uteköken, de kunde rymma 100—150 liter. Dessa fylldes med vatten och eldades under, så att vattnet kokade. Det heta vattnet hälldes sedan på maltet i ett stort kar (*soda-kare*) och man rörde om tills man fick en lagom tjock mäska. Mäskan östes sen över till ett annat kar där man tillsatte humle. Härifrån fick

värten rinna till ett mindre kärl som efterhand åter tömdes i det stora karet, tills det fick samma nivå som mäskan. På kvällen när värten var lagom ljum, tillsattes jäst och nästa dag hade man färsköl.

Det bryggdes stora mängder öl, ca 200—250 l var inte ovanligt. Det skulle ju räcka till både jul, nyår och trettondagen och kanske även till kyndelsmässodagen i februari. När ölet var färdigt, brukade man bjuda grannarna att komma och smaka på julbrygden.

Det äts mycket kött under helgdagarna. Särskilt viktigt var att man hade grishuvud. Även djuren skulle ha bättre utfodring.

Julafton. Då skulle man vara tidigt i farten. Bastun skulle eldas tidigt, så att alla familjemedlemmarna var färdigbadade medan det var dagsljus. I samband med bastubadet kunde även *julgåsen* komma. Någon klädde ut sig och med en ruska i handen gick man till någons bastu för att ge *julgås*, men oftast var dörren låst, och det gick inte att komma in, men lyckades gåsen komma in fick hon en skopa kallt vatten över sig. Barnen varnades för gåsen för att de skulle vara snälla.

Julbaket. Det bakades vetebröd till alla stora helger. För att julbröden (*kakona*) skulle hålla sig så färska som möjligt, bakades de tidigt på julaftons morgon. Degen lades i plåtformar, tidigare användes inga formar. På eftermiddagen när alla var färdigbadade och allt var undanstökat, delade man ut ostar och torrflundror, även äpplen om det fanns kvar. Under tiden kokades kvällsmaten som bestod av fårkött, helst sida med revben, och fläsk, allt var sönderskuret i bitar, samt råskalad potatis. Allt kokades i samma gryta. Till maten drack man öl eller ”skängbär” — en svagare dryck av julbrygden.

Julhalmen. Innan man åt, togs julhalmen in. Det var en stor halmkärve som lades intill en vägg eller i ett hörn. Oftast var det husfar som kom in med kärven och önskade *god jul*, han skvätte öl i halmen och önskade att det skulle bli bra växt nästa år. När alla ätit skulle man prova hur bra växtlighet och fiske det blev nästa år. Man tog ett knippe halm i handen och kastade med stjälkarna före mot taket, och fastnade då något strå i någon springa i taket



"När ölet var färdigt, brukade man bjuda grannarna att komma och smaka på julbrygden." — Ölstänka från Rågö.

Foto: Per Söderbäck

betydde det tur. Man kunde även göra figurer av halmen, t ex julbock som stod på tre ben. Nu tog man även fram nötter och knäckte. Man kunde även göra figurer av nötskal och klöv då nötterna med en knivspets. Någon kanske sov på halmen under julnatten. Lampan skulle vara tänd under hela natten.

Julgran förekom inte så allmänt på 1920-talet, men på 1930-talet fanns den här och var i hemmen, fast det var sällan den tändes på julafton; däremot var det julgran i skolan, och före jul gick barnen runt i gårdarna och samlade in pengar till julfesten. Förr firades den alltid på julaftonkvällen, men på senare år hölls festen dagen efter skolavslutningen före jul. Alla som ville fick gå på julfesten som hölls i skolsalen. Skolbarnen sjöng kring granen och fick sina gottpåsar av jultomten, även sketcher uppfördes och kanske öns sångkör sjöng.

Juldagen. I kapellet hölls julpredikan. Förr var det på förmiddagen, men från mitten av 30-talet blev det kl 7 på morgonen. Här fanns gran och levande ljus. Själva juldagen var stillsam, närmaste släkten kunde träffas på eftermiddagen och då bjöds på mat och öl, man bjöd även på hemlagad ost, och var det barn med, fick de karameller, kringlor eller pepparkakor. Man kunde även leka med nötterna. Två stycken skulle tävla och gissa. Den ena tog några nötter i näven och sade: *nätta näva* (nötter i näven). Då svarade den andra: *alla mina*.

— *Hur många e dina?*

Svar: *udda* (el. *par*). Var det då par i näven, fick man ge till en nöt och började om och höll på tills det blev rätt, och då fick den andre börja fråga.

På *annandagen* hölls också gudstjänst i kapellet. Nu gick man även och hälsade på varann i gårdarna. Man brukade inte bjuda folk utan man gick

Herbert Lagman Jul i arbetslägret



Vintern kom i november med snö och isande kyla. En dag i början av december blev vi sammankallade till ett möte i matsalen, där lägrets chef höll ett tal till oss. Vi hade inte sett honom alltsedan den kväll han höll sitt första tal till oss vid vår ankomst till lägret (Kustbon 1982, 3). Som tolk fungerade liksom tidigare lägrets politruk. Lägerchefen började sitt anförande med att framhålla det svåra läge landet just nu befann sig i. Han underströk särskilt vik-

ten av att var man gjorde sin plikt, var han än befann sig. Fienden hade trängt in i landet, trots Röda arméns hjältemodiga motstånd, och sträckte nu ut sin blodiga hand efter Moskva. Det var så han uttryckte sig. Vi hade under vår vistelse i lägret inte fått några som helst meddelanden om krigets förlopp och hade således heller ingen aning om hurdant läget var. Av den antydning, som lägerchefen lät undslippa sig, kunde man sluta sig till att tyskarna under sin

ändå, och det bjöds på öl och ibland även mat. Man kunde så besöka flera på samma dag.

På *tredjedagen* fortsatte folk att träffas och det bjöds på öl och mat. På kvällen kunde det även bli dans i någon stuga, där det var gott om utrymme.

Nu var den egentliga julen slut, men de flesta firade även *fjärdedag* jul. Då skulle julhalmen bäras ut. Redan tidigt, innan djuren fick sin utfodring, skulle husmor ut med halmen. Ofta var det så att någon karl som var uppe tidigt kom och ville se om det fanns något öl kvar. Hade då husmor inte hunnit ut med halmen (*båse*) kunde han sätta sig däri och gick inte förrän han fått öl, det kallades att få "*båskappan*".

När all halm var undanstädad, gjordes just inget mer den dagen utom att man skötte om djuren. En och annan kunde komma på besök, och fanns det öl kvar på jultunnan, en stor kagge som rymde ca 75—85 l, så blev han bjuden på öl.

Efter ett par mellandagar blev det *nyårsafton*. Nu eldades åter bastun. Alla skulle även nu ha badat klart i dagsljus. Det fanns en särskild ölkagge för nyårsölet, som var betydligt mindre

än julkaggen, ca 30—35 l. För det mesta fanns det vetebröd kvar från julkaket. Man åt och drack som till jul. Även nu togs en halmkärve in och ev besökare kunde få sova däri. Även på nyårsnatten skulle lampan vara tänd. På morgonen gick man till kapellet, på dagen gick man och hälsade på varann. På annandagen, när halmen skulle tas ut, kunde också någon komma och vilja ha "*båskappan*". Denna dag kallades även för "*råfskunodaen*". Det var kvinnorna som gick till varann.

På *trettondagen* eldades inte bastun och man tog inte in halm. Släkten gick till varann. Även till trettondagshelgen fanns en särskild kagge öl.

Både på nyårs- och trettondagsafton brukade man smälta bly som man sedan slog ut i kallt vatten, det formades då till en figur, som man höll upp mot väggen, och i skuggan som bildades försökte man tyda vad som skulle hända under året.

När trettondagen var förbi, var helgfirandet över. Eftersom man inte eldat bastun till trettondagen gjorde man det lördagen närmast Knut och den kallades för Knutbastu. Nu var allt firande definitivt slut och det var bara att återgå till det vardagliga.

framryckning hunnit fram till Moskva men att staden ännu inte fallit i deras händer. Det skulle heller aldrig komma att ske enligt talaren. Striderna om landets huvudstad skulle komma att bli hårda och blodiga, men fienden skulle drivas tillbaka. Aldrig skulle Moskva, landets hjärta, överlämnas åt angriparen. Mer än någonsin var det nu av vikt att alla gjorde vad som stod i deras makt för att rädda fosterlandet. Var och en måste göra sitt bästa, sak samma vad man än sysslade med. Även för oss var det viktigt att vi fullgjorde våra åligganden efter bästa samvete och förståelse.

Efter mötets slut återgick vi till arbetet ännu en smula undrande över anledningen till detta oväntade sammanträde. Någoting måste det ju ligga bakom. Vi hade liksom på känn att det snart skulle bli några förändringar i vårt liv igen. Strax därpå började det också ryktas att vi inom kort skulle lämna lägret.

De zemljankor som vi påbörjat, var nu färdiga, och de som varit i behov av reparation hade lagats, så att hela lägret nu befann sig i mer eller mindre restaurerat och beboeligt skick. De zemljankor som vi byggt var betydligt större och rymligare än de i vilka vi bott själva. De var försedda med brädgolv och britsar av bräder samt hade också riktiga ugnar. Varje sådan zemljanka rymde ledigt ett helt kompani. Ryska truppförband hade ett par gånger på sin väg till fronten gjort uppehåll här under några dagar, och nu förspordes det att lägret skulle tas i anspråk för utbildning av rekryter.

Så en dag i mitten av december kom det order att vi skulle packa ihop våra tillhörigheter och göra oss resfärdiga. Vi skulle också ta med madrasserna och all annan utrustning som vi fått. Lyckligtvis behövde vi denna gång inte gå till fots. Färden företogs i stället med lastbilar. Kallt var det visserligen att åka uppe på lastflaket i vinterkölden, men resan tog inte alltför lång tid i anspråk. Vi skulle nämligen in till staden Vologda, som låg på blott fyra mils avstånd.

Den korta vinterdagen började emellertid lida mot sitt slut då vi kom fram. Den viktigaste uppgiften var till en början att finna natthärbärge. Vi blev anvisade en zemljanka av samma typ som de vi byggt själva, men som den ännu inte varit bebodd var det lika kallt därinne som ute. Denna zemljanka, liksom de övriga i närheten, hade byggts av ester. Då vi avreste från Mexa hade jag lagt märke till att ett av fartygen, det



som transporterade tredje kompaniet, försvunnit på vägen. Det framgick nu att detta kompani då farit direkt till Vologda, där man utfört olika arbeten. I början hade man arbetat på flygfältet, men sedan hade man också här satt i gång med att bygga zemljankor. Dessa var belägna alldeles i utkanten av staden.

Till att börja med gällde det nu för oss att få zemljankan varm. Vi började genast elda i ugnarna men tyvärr blev det mera rök än eld och värme. Dessutom var det mörkt inne, eftersom man ännu inte hunnit ordna med någon belysning. I de övriga zemljankorna, som var fullt färdiga, hade man elektrisk belysning.

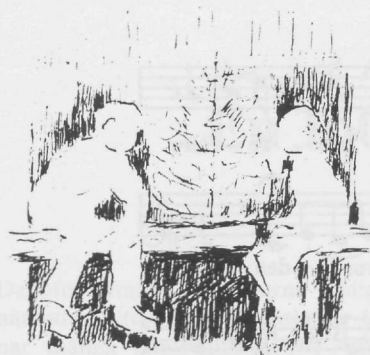
Sedan vi tillbringat någon tid inne i mörkret, där vi trampade omkring och fäktade med armarna för att hålla oss varma, meddelade man oss att vi skulle flytta in i en intilliggande zemljanka, där en del av tredje kompaniet var inhyst. Där var det torrt och varmt. Där stannade vi emellertid blott några dagar. Då man hunnit ordna med belysning och annat som var av nöden samt eldat några dagar, flyttade vi tillbaka till den zemljanka som först anvisats oss. Där fanns gott om utrymme för hela vårt kompani. I ena ändan fanns det dessutom ett särskilt expeditionssrum. Som zemljankan stått obebodd en längre tid i vinterkölden dröjde det flera dagar innan vi fick upp värmen därinne. Det var fuktigt, och då vi satte i gång med att elda, rann vattnet utmed väggarna. Jag råkade få min plats på den nedre britsraden, och där var det så kallt att man måste ligga fullt påklädd på nätterna. Inte ens vintermössan fick man ta av huvudet. Fram emot morgonen brukade det bli så kallt att vattnet, som rann nedför väggarna, frös till is, och mer än en gång vaknade jag på

morgonen vid att mössan frusit fast vid väggen. Detta gjorde att jag nästan ständigt var förkyld. Jag gick omkring som i en dröm, tung och yr i huvudet. De som hamnat på övre britsraden hade det bättre. Värmen steg ju uppåt, och högre upp hann luften inte bli riktigt avkyld ens fram emot morgonen. Förhållandena blev bättre efter hand, men det blev aldrig så varmt att man kunde klä av sig på natten, och jag var tvungen att sova med mössan på huvudet hela den tid vi vistades i Vologda.

Det hade också hunnit bli ordentligt kallt ute. Den ryska vintern hade kommit på allvar. Under de första dagarna av vår vistelse i Vologda staplade vi bräder ute på en slätt. Temperaturen höll sig konstant mellan 20 och 30 grader under nollstrecket. En isande vind drog fram över snövidderna. Man måste ständigt vara på sin vakt för att inte förfrusa näsa och öron eller kindbenen. Detta kunde man göra utan att man själv lade märke därtill. Folk som möttes på vägarna aktade alltid på varandra och gjorde en uppmärksam på om man förfrusit någon del av ansiktet. Det hände mer än en gång att någon som kom emot oss, då vi kom från arbetet, pekade på någon i ledet och ropade:

— *Nos zamjors!* — näsan har förfrusit!

Då gällde det bara att gnida den med snö tills den fick liv i sig igen. Värre var det om tårna förfrös. Dem kunde man ju inte gnida med snö ute. Var de förfrusna en längre tid blev det så mycket svårare att få i gång blodcirkulationen. Läkarmottagningen brukade vara fylld på kvällarna med män som förfrusit tårna. Några effektiva botemedel hade man inte, och frostskaadade extremiteter gör som bekant mycket ont.



Så kom julen, men något julfirande blev det självfallet inte. På julaftons kväll fick vi tvärtom arbeta en timme längre. Vår estniska förman, som satt en liten grankvist i mössan, fick en ordentlig uppsträckning av "bagaren", som förman och ansvarskännande människa borde han veta bättre.

Senare på kvällen tände man likväl en liten julgran i bortersta hörnet av zemljankan. Några av männen hade kommit över vaxljus någonstans — kanske hade de tillverkat dem själva — och nu tändes alltså granen i ett hörn på den övre britsraden för att den inte genast skulle falla i ögonen om någon obehörig kom in i zemljankan. De ryska förmännen var påpassliga den kvällen och gjorde små rundurer i zemljankorna för att se till att man inte företog sig något olovligt, och högtidlighållande av julen var ju olovligt.

Nästa dag, juldagen, sattes vi i arbete vid stationen, som låg på ett par kilometers avstånd. På vägen dit passerade vi en gammal kyrka, som nu fick tjänstgöra som stall. I Mexa hade kyrkan använts som lagerlokal.

Till stationen hade anlånt några vagnar med plank och bräder som skulle lastas ur. Det var ett drygt arbete som räckte till långt in på natten. I närheten stod några godsvagnar som bevakades av en rysk soldat. Vagnarna innehöll tydligen livsmedel, ty vi kunde se att människorna var intresserade av dem. Någon hade med en yxa huggit hål i ett par av vagnarna för att på så sätt komma åt innehållet. Så vitt vi kunde förstå innehöll vagnarna mest skorpor avsedda för armén. Ett par civilpersoner, som varit sysselsatta i närheten, gjorde sig då och då ärende fram till vagnarna, när ingen uppmärksammade dem, men så snart vaktposten fick syn på dem drev han bort dem under högljudda rop och skällsord. Det var ett par kvinnor som visade största intresset för de ifrågasvarande vagnarna. Blev de bortdrivna på ett ställe smög de sig till en annan vagn, där man också huggit

Elmar Nyman E jölota

He är än grall morft e kärkja tå ta fårst påjka knapol opp ått årgläftarn. Långst fra e kärkja är noat äintoka ljus tenda. E närhajte fråm prädikstoln håldor kåstarn just tel te sate nommorlappar opa nombortafla. Kärkefålke ska vita hålek salmar som ska sjongas å hålekan som ska sjongas all fårst. Bara nom-morsoppsåte ä eitt onedet arbet. Allman vajt jo än nommor 55 e salmboke sjongas fårst å allman vajt mä hålek tjar jölsalmar som ska sjongas. Kärkefålke tol änt ändorningar tå e gälldor jölsalma.

Nö komor ståkagobben ut ör kärkekåmarn. E hånde håldor n än lāngan ståka mä tenda ljus e anan endan. Ståkan tarvas te tend ljusena mä ute boar hau jölgranjana som stå än bita frafäre altarringen. Nö tendar n all ljusena e bānkja. Ståkagobben briar se änt om te kliv opp ått läftarn, tår hāva påjka gāle gjord hans arbet.

Kärkefålke stråmmar nö in gārm si-

ett hål på sidan, varför vaktposten hade fullt upp att göra med att hålla dem på avstånd. Det blåste dessutom och snöade, varför man inte kunde se särdeles långt. Några av våra män blev också intresserade av saken och gjorde i smyg små utflykter till proviantvagnarna. Men då blandade sig våra ryska förmän i leken och hjälpte vaktposten att hålla utkik. Man hotade dessutom att kroppsvisitera oss då vi kom hem på kvällen. Men det var ingen som åkte fast.

Det dröjde ända fram mot midnatt innan vi blev färdiga med arbetet. Alla vagnarna skulle nämligen lossas före morgonen, och vi hann inte bli färdiga tidigare. I närheten av det ställe där vi arbetade fanns ett fält med kål, som inte blivit bärgad på hösten. Kålen var frusen, men kokade man den direkt innan den hunnit tina upp dessförinnan, så gick den att äta. Var man försåg sig med ett kålhuvud eller två innan vi begav oss hem. Detta kunde vi göra bara därför att det var mörkt, ty det var strängt förbjudet att ta med sig frusen kål och äta den. Doften som denna kål spred när man kokade den var inte direkt angenäm och den kändes på långt håll. Våra förmän gjorde ibland razzior i zemljankorna på kvällarna, och det var inte utan grund man höll efter dessa "kålkokare". Frusen kål var sannerligen inget botemedel mot sjuka magar, i

dånna å bakdånna. Påjka å än å anan äldre man seke se op ått årgläftarn, miggana gå ätt gammol vānan åt vinstorsia frām mittgången å fāigga åt hegorsia, som da värsgadom ha bruka gāra. Opp ått läftarn kliv nö mä kåstarn å värgevarn. Kåstarns platsn är opa årgbāinken frafäre årga, värgevarn har eitt litet set opa årgas baksia.

Prästn drajor än å kåstarn tar brillena opa se, valkar lite e Punschels korlboke å får snart opp notana te nombor 55. Han blesar lite varman ändråft opa fingorna än dom sko bli lite mjuka å kuna träff rät taplar. Nö skoar n eve brillena bårt mot sidånna. Hank ä sja ga prästn?

Värgevarn gār mä små färberedolser. Han tar e hesa skafte som stickor ut gārm årgsia å pressar opp å ner e nora gång. He ä eitt vāldet viftet skaft, he ä he som ska hālp tel te bles vär e stor blistorårgas longana. Värgevarn vajt än hans arbet ä viftet färe hajle gudstja-

synnerhet inte mot diarré och dysenteri, som många led av. Läkarmottagningen var belägen i zemljankan bredvid vår egen, och där var det alltid på kvällarna fullt av hjälpsökande som sökte bot för diarré.

Jag brukade vid denna tid ofta drömma om hemmet. Oftast drömde jag att det var sol och sommar då jag kom hem, men människorna som mötte mig, var på något sätt skugglika och överkliga. Jag försökte berätta om mina resor och äventyr, men till min förvåning var det ingen som var intresserad därav. Man bjöd mig också på mat, men det slutade alltid med att jag vaknade just då jag skulle börja äta. Inte ens i drömmen fick jag således äta mig mätt. Då jag vaknade flöt saliven ur munnen.

Årets sista kväll lastade vi återigen bräder vid stationen. Det blev sent innan vi kom tillbaka till vår bostad, och någon gran blev därför inte tänd. Följande natt drömde jag att jag fick ny utrustning, däribland ett par splitternya, gula skor. Enligt drömtydarna skulle skor betyda resa, och var det nya sådana och därtill ljusa, skulle resan komma ganska snart. En resa blev det också, visserligen inte följande dag men efter en vecka. Först flyttade vi in till rekryteringsbyrån i Vologda, och sedan vi där fått ny utrustning bar det av på långfärd — till Sibirien.

65. S V. P S. 55

Var hälsad, sköna morgonstund, Som av profeters
helga mun är oss bebådad vor den. Du
stora dag, du sälla dag, På vilken himlens
välbehag ännu besöker jorden!
Ungarna sjunga med de gamla, sig församla
jordens böner kring den störste av dess söner.

Jfr mel. t. n:r 44.

Var hälsad sköna morgonstund som den sjöngs i Höbring, Rickul, före kyrkogrlarnas intåg. Upptecknad av Cyrillus Kreek efter Eva Tegelberg, född 1854. Ur Folkliga svenska koralmelodier från Gammalsvenskby och Estland. Samlade av Olof Andersson. Svenska kyrkans Diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm, 1945.

neste. Å uta kunstar blesar man änt häldor liv e årga. Givor dö allta lite vär ätt a, kjoksar a bara lite, är dö rätaavis gammoltor mä värgeva, bäre somol blistrar opa baol uta än spälarn ha give kamando tärom.

Kärkefälke har änt så mike mot e än prästn drajor. He lior färnas ätt alla fagolhajte: all ljusena, go granlofte, fälkes ni klere. He kan tå änt vara stort fagla e himmoln än e ä jölmären e kärkja! Påjka opa läftarn site ä sjusa mä oraror. Sabise fräst äiskes site e sa bäinken. Noan skaldrar lite mä jölnitre e paletostaska. Tå som site längst fram ära intressera främ hank flickana site. Tå sjusadänn går eve te juttänn hostar kästarn eitt par gångar ä he blior ätor stillt opa läftarn.

Ättorst tärpa. Nö gärs sidänna laos ä prästn klivor in eve triskorn. Kästarn dräor ute än registorpulk som givor signal ätt värgevarn än en ska bäre pomp vär e årga. Årga ska lät främ he öblike tå prästn komor in e kärkja tätt n ha lie fram te altare. Tå som känn tel kärkeväsande saj än kästarn nö spälarn eitt preludium, tjaror saj än e ä lite onedet sjärras. He kan räcke mä salma!

Årga tistnar. Prästn står e bar prästräcken e altarringen. Bara allman vajt än dor snart komor ar dännar främ läftarn. Nö ä he öblike här som man ha vänta hajle åre opa. Kästarn dräor ut all registorpulka ä färst tona komor. Ståanst sjongor, naj ropar färsamlingen ut sina frejd. Främ månghundra strup brajor se ändräfte ut e kåld kärkja som ajn hestikon. *Var hälsad sköna morgonstund* ä änt bara han all kärast ä faglast jölsalmen, han är jöle sålv. Nö kämpas årga mä färsamlingen, påjka opa läftarn kämpas mä fälke ner e bänkja, miggana mä männe. Häm sjongor hähljast, hers årga mäst häldor färsamlingssången? Jölmären är dor bara än vinnar — färsamlingen. Tå Var hälsad sköna morgonstund sjongs kan änt mäftjast vatofalle rest eve kärkefälkes sången. Kästarn ä årga häva ingeting mot e än färsamlingen vindor ajn gång e åre.

Bara häm är e sja som bestämmor häla fikst heldor häla länglet e ska sjongas? He må tå tärpa vara kästarn? Hä ä änt så säkort. Lits nö skarft opa sången främ miggasia. Bråtet häva dor änt ä årga ska änt få bestäm eve tår. Än

ä dor nora mänske som minns han tien tå dor änt var årg e kärkja ä tå kund man grall sålv bestäm häla limning man vild sjong. Häla gjord he än änt allman had sa tona. Husake än man fick sjong som man vild.

He ä tå klart än ga påjka opa läftarn sko häva nia mening om sjongase än miggana. Tå vela änt bara sjong hähljast, tå vila mä sjong fiksast. Inga hlepas ä lite grall färe årga. Fäigga tår ner opa manssia ära e villräe. Sko da häld se te längletsjongare häldor te fiks-sjongare? Säkrast ä e no te fräst häld se mittmilla. Tår ä ätminstone tri olika kompanier nö och årga kan sajas vara he fjard. Bara kästarn ä inga stridsman. Han frästar mäkol fre. Han häldor lenge ut opa ättorst tona ute värn ä väntar tätt allman ha lie te slute färför n bäre mä nian värn. Om e är tolemod än kärkefälke vill sjong naohlas kanon, täinkor n färe se sålvor, ska e få e. Husake ä jo än allman kändor frejd te vara e Guds tempol.

Baket restprove mä ingångssalmen tarv stämbändena hojlas. Prästn läsor om jölevangelie ä mången kändor än Betlehems änglar no ära e jölota. Snart

Jonathan Lindström

ANDERS BROSSON

En 1600-talsskeppare från Ormsö

(Forts från föreg nr)

1648—1650

Dagöförvaltaren Ledeburns tidigare nämnda kvitton och räkenskaper lämnar många upplysningar om Anders Brossons och hans besättnings arbete under tre år fram till och med 1650. Ytterligare några uppgifter om resorna finns att hämta i en tullräkenskap och några brev ställda till Jakob De la Gardie från hans tjänsteman Henrik Krijwman i Hapsal.

Viktigast är kvittona. I likhet med dagöskepparna, av vilka knappast någon var skrivkunnig, undertecknade Anders Brosson sina kvitton med sitt bomärke. Ormsöskepparens bomärke var ett likarmat kors försett med en extra arm placerad mellan två av de öv-

riga fyra armarna. I ändan av varje arm fanns en liten ring.

Kvittona ger en liten inblick i förberedelserna för resorna. Senast samtidigt med kvitterandet av lasten — någon gång redan ett par veckor dessförinnan — brukade Anders Brosson ta emot två månaders monkost i pengar åt sig och i varor åt sina sex båtsmän. Till detta kom vanligen talg, hampa och pumpläder till skutan. Då och då behövde också skutans segel repareras eller helt ersättas. Att döma av kvittona med angiven ort kvitterades monkosten oftast hos förvaltaren på Puhhaleps gård, en mil söder om Djuphamn, medan lasten kvitterades i hamnen. Material till skutan kvitterades ungefär lika ofta på båda orterna. Nu till lastkvittona:

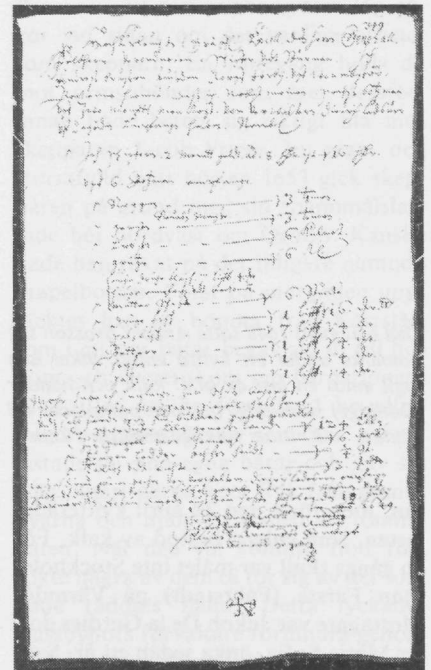
Under år 1648 lastade Anders Brosson sin skuta fyra gånger. Första gången var i maj. Den femte denna månad tog han emot kalk, hamlar, en tunna glas med ölglas och mortlar med mortelstötter, hönor och korn till dessa. Allt detta, inklusive en ny färja, skulle för fältherrens bästa föras till Stockholm.

Senast i juni var Anders Brosson åter i Djuphamn. Den artonde kvitterade han kalk, hönor och korn till hönorna. Målet var återigen Stockholm, men

från jölota bliar fårst gälendor mä hajje? Knaft no. He mo vara eitt vanlet kämpas milla påjka, noa som kordas håtes jöl. Bara he mo mä vara såss än moan bäre vila häva sitt. Grutvordn var jo gäle ver fjör-fämtien å hämeke laj man tä få ute krävo. Nö ära tankana ver jölskinka, ver tä go ongsbrada grin-kärva å ver färsk kakobre. Å ettmiddan kan e bli bisgåas å, mä notabitas å klät-ras mä tjar ongdoma.

Bara tankana opa go jölfeda bländas mä mä bildena från jölota. Än ringor Var hälsad sköna e aerana å he å som om årgblistrana sköld heras. Ljusena, jölevangelie, all ansiftena — allt å tole som sitor e hue hälge ut.

Å nö är e eitt häilt år tätt man åtor får fräst hämeke luft dor rims e longana å hämike harsstrupan kaumar.



Den 19 juli 1649 kvitterade Anders Brosson på Puhhaleps gård monkost åt sig och sina båtsmän samt material till skutan. — Kvittons verkliga höjd är 34 cm.

ännu den 29 juni, då han tog emot monkostpengar, var Anders Brosson kvar på Dagö. Tydligt hade han blivit försenad. Det är mindre troligt att skepparen hann fram och tillbaka över Östersjön på mindre än elva dagar.

Den 6 augusti var det dags för årets tredje Stockholmsresa med kalk, hamlar, kapuner, hönor och korn till hönorna i lastrummet. Senast den 5 september var Anders Brosson tillbaka och lastade återigen kalk, vilken han kvitterade den 23 september. Raden av kvitton kan kompletteras med en anteckning i ett lokalt tullregister för Stockholm från samma år. I registret berättas under den 12 november att "Schepparen Anders Broderszon uppå Een kalckskuta Ifrån Dagön will här Ifrån dijt igen". Den last som registrerades och skepparen betalade tull för var 354 plogbillar åt välborna fru Maria De la Gardie och stångjärn åt Herman Rotfelt.

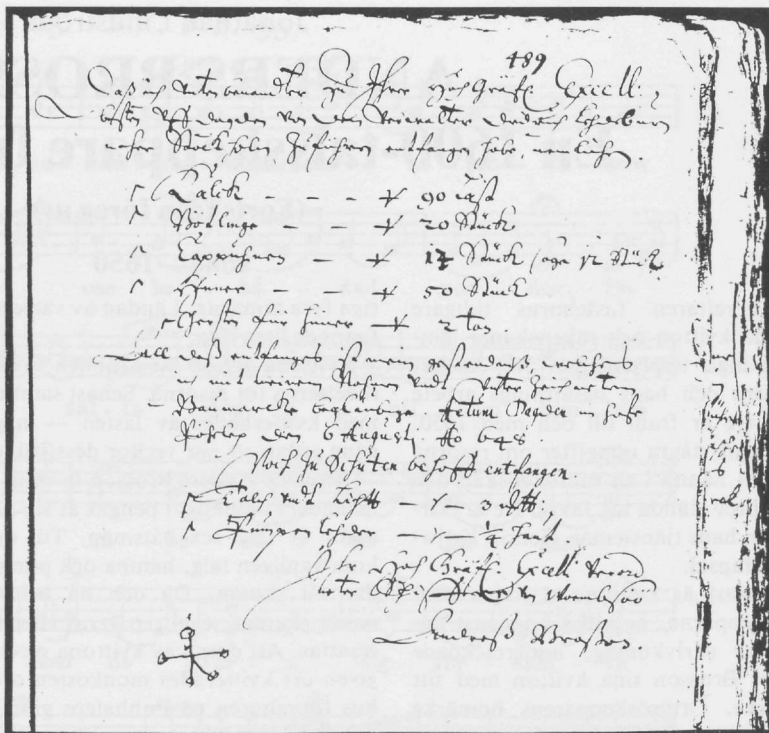
Året därpå började säsongen redan den 15 april med att Anders Brosson tog emot monkost och material till sku-

ljudor åtor sången. Av himlens höjd ä nästan sa omtiflor som Var hälsad, he märks opa stirka ute sången. Å hisa gånge ä e klart än läftarn ha vunne eve anafälke.

Prästn står nö e prädikstoln. Åtor får församlingen her jölevangelie å he är så fagolt än man kan her e mång gångar. Bara tä prästn bäre läge ut bibolstekstn tappar mången intresse å tankana flakor hit å tit. Särskild opa läftarn är e färe ta ingre kärkegåare svårt te site stilldor å tistor. Kästarn får host mång gångar. Hankfäre spårar prästn änt somt te huprädike som jo komor klocka ti, tänke påjka. Bara prästn täinkor än nö tä en har än storan dajl från församlingen e kärkja, ska allman få noa mä se hajm — å he tar tior fårfor amen åttorst komor.

Prädike ä slut, välsignelsen ä läse. Utgångssalmen brusar. Tä sterst hählesjongare ha skria se småt hajsor, årgas fagol tonana heras nö lite bätra. Fårfor kästarn ha spåla åttorst tona resar se kärkefälke å skindar se ut. Bråast häva påjka som vila vara fårst ver kärkegrinde såss än da sko få skoa opa ar kärkeveldser å kanske mä lite te få vis se sålvor färe tår ong.

Bara håla lenge står dö å gånar. Kämpassjongase ä slut, kämpasgåase väntar. Häm lior fårst hajm? Hankfäre sja så bråtet? Tänke påjka opa galfälkes troe än han som fårst lior hajm



Den 6 augusti 1648 satte Anders Brosson sitt bomärke under ett kvitto enligt vilket han tagit emot en last av bl.a. kalk och hamlar (Bötlinge) samt talg, ljus och pumpläder till skutan. — Kvittots verkliga bredd är 19 cm.

tan, men först den 30 april kvitterades lasten, som enbart bestod av kalk. För en gångs skull var målet inte Stockholm utan Farsta (Fährstadt) på Värmdö. Mottagare var Jakob De la Gardies dotter Maria Sofia, änka sedan ett år. Sannolikt var hon densamma som nämndes året innan i tullregistret.

Före maj månads slut var Anders Brosson tillbaka på Dagö och tog den 2 juni emot kalk, hamlar, höns, ägg och korn till hönorna.

Tredje resan för året kunde påbörjas den 19 juli, då lasten — kalk och pumpträn av al — kvitterades. Färden till Stockholm, urlastningen och hemfärden var avklarad på mindre än 36 dagar.

Den 31 augusti kvitterade skepparen kalk, gäss, höns, havre för gässen och korn för hönorna, och den 8 oktober, då årets femte och sista resa förestod, kvitterade han kalkoner, gäss och så mycket ved som skutan rymde. Veden gick väl åtminstone delvis åt i De la Gardies palats under hösten och vintern.

Från året 1650 saknas kvitton, men de kan tämligen väl ersättas med dagöförvaltarens räkenskaper. För de två sista resorna har vi dessutom uppgifter i brev.

Första lasten, som skulle till Stockholm, kvitterades den 26 april och bestod av kalk, hamlar, hönor och korn för hönorna.

Den 13 juni kvitterade Anders Brosson kalk, smör, salt och torkad fisk,

glas (salvburkar och ögonglas), hönor, ägg och korn till hönorna.

Tredje Sverigeresan för året påbörjades i slutet av augusti. Den 23 augusti kvitterades kalk, ost, smör, salt och torkad fisk, hönor och korn till dessa. Troligen var skutan i Stockholm i början av september. Där höll man väl som bäst på med förberedelserna för drottning Kristinas kröning i oktober, men när festligheterna kom i gång hade Anders Brosson lämnat staden sedan länge. Om hemresan berättas i ett brev som är skadat på ett sådant sätt att datum saknas. Av innehållet och intelligande brev framgår ändå att det är från hösten 1650. Brevskrivare var Henrik Krijwman, ståthållare i Hapsal, och brevets mottagare var fältherren Jakob De la Gardie. Anders Brosson lämnade Stockholm i slutet av september. Med sig hade han dels ett brev från fältherren daterat Stockholm den 18 september, dels ston i lasten, som förmodligen skulle utfodras under vintern i Estland. Skepparen hade dock otur under färden. I över tre veckor tvingades han ligga med skutan i finska skären. Hästarna led och magrade mycket, ja, en av dem dog och kastades överbord. Så småningom kunde Anders Brosson segla skutan till Ormsö, där han lät föra hästarna iland och till godset (ännu den 18 november var de ilandförda hästarna vid liv men kraftlösa). Först den 20 oktober fick Krijwman fältherrens brev.

Tre veckor senare var det dags för

årets sista resa, som det kan vara värt att följa i detalj, då det är den vi har mest uppgifter om. Kanske för att resan skedde så sent på hösten fick Anders Brosson extrahjälp ombord. Hans Mårtensson, skeppare och bonde från Kertell på Dagö, skulle följa med skutan till Stockholm. Den 10 november kvitterade han sin monkost bestående av råg, korn, ärter, gryn, smör och salt. I kvittot kallades han styrman. Den 12 november fick också Anders Brosson sin monkost, som vanligt i pengar. Ingenting sägs om båtsmännen. Samma dag kvitterade skepparen talg och ljus — fem markpund eftersom det var en mörk årstid — och en fjärdedels oxhud pumpläder som väl kom att behövas. Lasten kvitterades samtidigt: 30 hamlar, 55 gäss, 66 hönor, fem tunnor (svenskt mått) havre till gässen och 2 2/5 tunnor korn till hönsen. Det går inte att utesluta att också kalk, ved eller något liknande fördes ombord.

Den tolfte eller någon dag strax därpå lämnade Anders Brossons skuta hemmahamnen för att segla till Stockholm. Den 18 november skrev Krijwman i Hapsal ett oroat brev till fältherren. Från Dagö hade han inga säkra nyheter, utom att en skuta i storm drivit på ett rev. Krijwman fruktade att det var Anders Brossons skuta som råkat illa ut. Senare, den 7 december, kunde han meddela att han misstagit sig. Den förolyckade skutan var en gammal värdelös skuta som inte längre lämpade sig för sjöfart. Det innebar inte att Anders

Brosson, hans styrman och båtsmän klarade sig lindrigt undan ombord på sin skuta.

I drygt tre veckor var de till sjöss och utstod stora faror (grosse pericul). Vädret hade dagarna innan Krijwman skrev sitt brev varit mycket kallt. Besättningen råkade ut för masthaveri och att skutan sprang läck. Utan möjlighet att nå Stockholm tvingades skepparen återvända till Dagö och tömma lastrummet några dagar i december. Räkenskaperna visar att djurfodret hade tagit slut under färden. Av gässen hade en fjärdedel (14) dött, av hönsen inemot en sjundedel (9), medan hamlarna var så magra att de slaktades när de förts iland. Krijwman hoppades att skutan efter reparation skulle bli användbar igen.

Därmed är redovisningen av Anders Brossons tre bäst kända arbetsår avslutad. Den enahanda uppräknings av de laster skepparen fraktade visar med all önskvärd tydlighet att han och hans båtsmän var små kuggar i den mäktige Jakob De la Gardies godsmaskineri. Under större delen av året tjänstgjorde de ombord på en av fältherrens skutor — antagligen byggd på fältherrens varv — och fraktade fältherrens varor, i första hand kalk från fältherrens kalkugnar på Dagö. Till det kom också glas från glashyttan samt en del djur, spannmål, ved och annat. Vi har bara två exempel på vad som sändes från Stockholm till Estland: järn och hästar. Det är inte osannolikt att skutan ofta kunde gå mer eller mindre tom i denna riktning. Till skepparens uppgifter hörde vid sidan av lastfrakterna att föra en del av fältherrens och hans tjänstemäns post över Östersjön. Då och då följde säkert också passagerare med på skutan, även om det inte går att belägga för Anders Brossons del.

Segelsäsongen började omkring månadsskiftet april—maj och kunde pågå in i december. Under denna tid hann skutan göra omkring fyra turer till Stockholm. Gränserna sattes naturligtvis av isen, som bör ha gjort resor omöjliga åtminstone från januari till aprils början. (Den 13 april 1670 låg isen utanför Hapsal ännu så tjock, att lastslädar kunde gå från Dagö och Ormsö, vilket fick överförvaltaren Herzog att konstatera att skeppsfarten märkbart skulle försenas.)

Inte alltid hann skepparna hem från Stockholm före vintern. Den 27 oktober 1649 kvitterade Jörgen Kaspersson från Röicks en last i Djuphamn som skulle föras till Stockholm. Den 15 december tilldelade förvaltaren hans hus-

tru spannmål och hjälp att samla ved, då hon och hennes barn hungrade och frös i stugan, medan mannen blev kvar över vintern i Stockholm.

1652—1665

Efter 1650 blir uppgifterna om Anders Brossons färder mer sporadiska. Till stor del beror detta på att källmaterial saknas eller har förkommit, men en bidragande orsak kan ha varit ändrade arbetsförhållanden i samband med Jakob De la Gardies död 1652. Fältherrens estländska besittningar delades då upp mellan sönerna. Axel Julius De la Gardie övertog Dagö, hans äldre bror Magnus Gabriel godscomplexet Hapsal, dit Ormsö räknades. Därmed tycks Anders Brossons hemmahamn ha flyttats från Djuphamn till Hapsal, varifrån färderna gick åtminstone under 1660-talet.

Skeppsfarten från Hapsal verkar inte ha varit lika omfattande och välorganiserad som den från Dagö. Från Dagö hade Anders Brosson främst fraktat kalk, men från Hapsal rörde det sig mest om vanliga godsprodukter i så liten mängd att han ibland tvingades lasta på flera orter innan han kunde bege sig till Stockholm. Detta bidrar till svårigheterna att följa skepparens arbete under 1650- och 1660-talen.

Från 1651 saknas helt uppgifter, men den 25 april 1652 undertecknade dagöförvaltaren Ledeburn på Puhhaleps gård ett kvitto, enligt vilket 219 alnar segeltyg översänts från Hapsal till den "finska" skutan som Anders Brosson var förordnad skeppare på. Knappt en vecka tidigare var Anders Brosson på Bussbyhof och tog emot tyg av ormsöförvaltaren Jacob Paulsson. Redan den 29 mars hade Jacob Paulsson givit båtsmän monkost, sannolikt Anders Brossons besättningsmän. En av båtsmännen nämns särskilt, troligen var det lösdrivaren Clement Olufson.

I mitten av juni (den sextonde) var Anders Brosson åter på Bussbyhof och kvitterade tyg (grant lerfft), smör, kalkoner och ägg.

Den 2 september befann han sig i Hapsal och medgav att han lastat skutan med varor från godset Taibell: 240 tunnor råg (svenskt mått) samt smör, hönor, korn för hönorna, ägg och en ny kista med tyg. Därefter seglade han över till Ormsö och tog av förvaltaren emot ytterligare 280 tunnor råg, smör, gäss, kalkoner och korn till dessa.

Till monkost fick han råg och till skutan pumpläder och ljus. Kvittot undertecknades den 12 september på Bussbyhof. Sedan var det tid för den troligen sista Stockholmsresan för året.

Från 1653 finns bara ett kvitto bevarat, daterat den 26 mars. Av ormsögodsets förvaltare tog Anders Brosson emot råg åt sig samt råg och salt strömming åt sina båtsmän. Till skutan fick han hampa, pumpläder, talg och ljus för hela sommaren. Mängderna var därför extra tilltagna.

I början av juni 1654 skymtar Anders Brosson i ett sammanhang som låg något vid sidan om det vanliga arbetet som skeppare. En rättegång hölls då mot ormsöbönder som året dessförinnan hade betett sig riktigt illa mot skepparen Jacob Friese. En regn- och stormfylld natt hösten 1653 gick skepparen på grund med sin spannmålslastade båt nordväst om Ormsö. Kanske hade han råkat på det tidigare nämnda Stapelbotten. Först på morgonen upptäcktes han av bönder från Kärrslätt som i ett par båtar begav sig ut till honom och överenskom om bärgarlönen. Men efter att ha fört iland betydligt mindre spannmål än som var avsett, lastade de sina egna båtar och gav sig iväg. Snart därpå kom folk från grannbyarna och hjälpte till med att tömma båten. När den väl kommit flott försökte några av dem ta för sig av det som hade räddats iland. Detta lyckades Bussbyhofs förvaltare förhindra genom att hugga omkring sig med en värja.

Inte bara på land gick det oroligt till. Styrmannen Heinrich Hanss, en bonde från det lilla Söderbygodset på ön, hade huggit av båtens roder, som akterut var bundet med ett tackel. Skepparen bad nu Anders Brosson — som tydligen tillkallats eller själv anmält sig som kännare av farvattnen — att försöka få tag på rodet och därefter styra båten ut på havet eller till Djuphamn. Men då de inte lyckats återfå rodet hade skepparen tvingats stanna för ankar på tre famnars vatten. Anders Brosson tycks därefter ha tagit sig iland.

Under natten blåste en stark västlig eller nordvästlig vind och eftersom båten läckte mycket, tvingades skepparen att kapa ankartåget. Båten drev in på så grunt vatten, att den enligt ormsöbönderna inte gick att rädda. Två hundra eller fler öbor, stora och små, omringade den följande dagen båten och började inför ögonen på den förtvivlade skepparen, förvaltaren och öns präst att hugga den i stycken och föra bort delarna. Protester och förmaningar hade ingen verkan. När Anders Brosson samma dag anlände kunde han konstatera att bönderna hade huggit båten halvt i stycken och fört bort spannmålen.

Historien innehåller fler detaljer, men här är inte platsen att redogöra för dem, då de inte rör Anders Brosson. De gamla ormsöbornas hänsynslösa sätt mot främmande skeppare i sjönöd under 1600-talet är värt en egen artikel.

Efter denna episod är det tyst kring Anders Brosson ett årtionde framåt. När upplysningar åter dyker upp om honom några år in på 1660-talet är det dels i räkenskaper från Ormsö, dels i brev från överförvaltaren i Hapsal Heinrich Herzog till Magnus Gabriel De la Gardie. Några av hans brev har redan tidigare kommit till användning.

Vid denna tid tjänstgjorde Anders Brosson på skutan "der Lachs", Laxen. Ursprungligen tycks skepparen ombord ha varit en annan. Den 5 november 1663 berättade Herzog att Laxen legat färdig för avresa i nuckö-sundet sedan åtta dagar och väntat på lämplig vind. Dessvärre var skutan inte försedd med någon god skeppare eftersom den nuvarande var en drinkare, misskötte skutan och redan hade gått på grund några gånger, vilket styrmanen och båtsfolket kunde berätta mer om.

En månad senare — den 3 december — nämnde Herzog i korthet återigen skepparen, vars namn var Nils Jonsson, och dennes sätt att hantera last och båtsfolk, samt hans illasinnade övermod mot det arma folket på Ormsö och Nuckö. Den 2 januari 1664 meddelade överförvaltaren att Laxen före juldagen lyckligen anlänt till Djuphamn från Sverige.

I ormsögodsets räkenskaper 1663/64 nämns Nils Jonsson hösten 1663, i samband med lastning. (Det var troligen bl a då han hade tillfälle att plåga bönderna.) Året därpå behövde tydligen Laxen rustas upp. I räkenskaperna 1664 upptogs för "Gamle Schutan Lacksens reparation" hampa, järn, tjära och smör till mastsmörja. En smed avlönades också för avslutat arbete på skutan, och en båt inköptes "till samma Schutans behoof" för fyra tunnor spannmål.

Herzog kunde den 14 maj 1664 berättat att han jämte inspektören Schneck så ofta som möjligt, när inte motvind och väldiga stormar förhindrade det, lät skutan "der Lachs" löpa ut med skepparen från Ormsö Anders Brosson till Pernau och Stockholm. Skutan lastades med vad som efter årstiden var brukligt, som fisk, ägg, malt och annat, vilket skepparens fraktsedlar från de olika orterna kunde utvisa.

Förmodligen hade Nils Jonsson genom att missköta sig fått lämna sin

plats och överlåta den åt Anders Brosson. Uppgifterna i Herzogs brev om Anders Brossons färder går att bekräfta med ormsöräkenskapernas hjälp. Under 1664 företog Anders Brosson åtminstone tre resor, varav en på våren och en i juni. De båda gick till Stockholm. Någon gång under året seglade han också till Pernau. Vårlasten bestod av malt och smör, junilasten av ägg och torkad fisk, medan lingarn och torkad fisk fördes till Pernau. Vid något tillfälle transporterades också korn. Detta var endast varor från ormsögodset. Lasterna var så små att de möjligen kompletterades på annat håll.

Under året tog skepparen emot bl a malt, smör och gäddor åt sin besättning.

Senhösten 1664 (Herzog 10/11) fördes skutan av skepparen Hans Hansson på en äventyrlig färd till och från Pernau, men året därpå var Anders Brosson med säkerhet ute på sjön igen. Om det var ombord på Laxen är ovisst men troligt. Anders Brossons båtsfolk fick under året lättnader i pålagorna till godset (smör och torkad fisk), kanske i stället för monkost. Lasterna bestod bl a av smör, torkade gäddor, höns och ägg.

Första färden 1665 gick i maj till Stockholm med last från Ormsö och Neuenhof, den andra juli. Ett av de vid beskrivningen av skutan utnyttjade inventarierna gör dock kronologin lite osäker.

Den 4 juli i Stockholm satte Hans Hansson, av allt att döma identisk med den ovan nämnde hapsalskepparen, sitt namn under ett inventarium över föremål räddade från en skuta, som tydligen råkat illa ut. Hans Hansson överlämnade föremålen till skepparen Anders Ambrusson (dvs Anders Brosson). Vid överlämnandet befann sig skepparna på skutan Laxen. Sannolikast är, att Anders Brosson ännu inte hade återvänt till Estland sedan han gav sig av i maj, men att han strax efter inventeringen den 4 juli seglade hem, tog ombord en ny last och påbörjade årets andra färd till Stockholm före juli månads slut.

Sin sista Stockholmsresa företog Anders Brosson i september. Ännu den 20 september omtalas skepparen i ordalag som visar att han så vitt överförvaltaren visste var vid liv. Men i sitt nästföljande brev, daterat den 22 december, konstaterade Herzog att de brev som Anders Brosson förde med sig (från Stockholm) utan tvivel "Gott sey es geklaget" gått förlorade vid skepparens förolyckande och strandning.

Tillsammans med Anders Brosson mötte tydligen en del av hans besättning döden. Den 22 februari meddelade Herzog att han tills vidare lät det drunknade båtsfolkets och skepparen Anders' fru och barn på Ormsö, liksom de två (av båtsfolket) som ännu var vid liv, förbli tjänstefria.

I ormsöräkenskaperna 1666/67 är Anders Brosson inte längre kvar som gårdsinnehavare. På hans plats finns i stället änkan, som hade skulder till godset uppgående till ett års pålagor. Av skepparens son Jürgen syns inte ett spår. Hade han levt kvar på gården hade han nu haft åldern inne för att stå som dess innehavare.

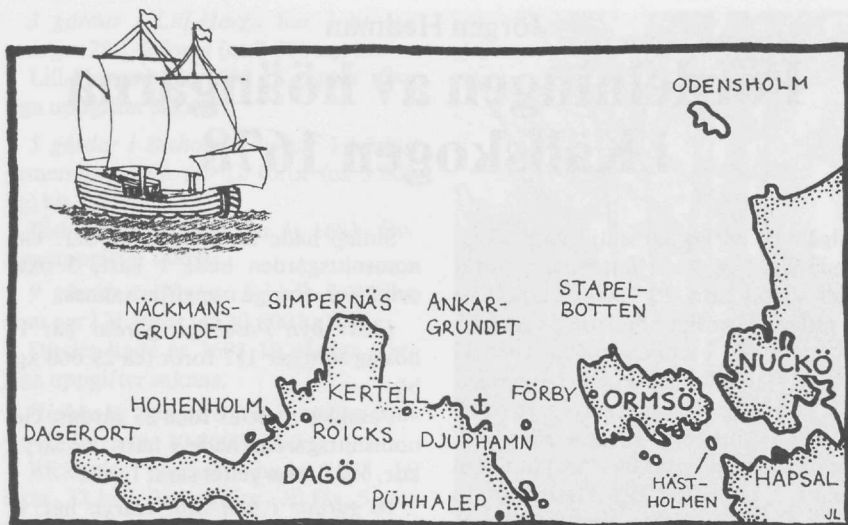
I stället för en son fick änkan nöja sig med att ha en svärson i byn. I en längd över busktionde (tionde från svedjeland) nämns i Föreby först "Andres Sifferson (!) des Schiffers fraw", sedan "Erich Oloffson Ihr Schwigeron". Erich omnämns också i busktiondelängden 1663/64, men då han inget år finns med bland bönderna, kan det tänkas att han var lösdrivare. Av bönderna i Förby 1675 kan inte någon visas ha anknytning till skepparen.

Det går inte att avgöra vilka båtsmännen var som drunknade genom en jämförelse mellan namnen i räkenskaperna 1663/64 och 1666/67, eftersom de inte är helt pålitliga. Så är exempelvis en svibybonde upptagen bland gårdsinnehavarna 1666/67, trots att han redan 1663/64 uppgavs vara död. Av båtsmännen från 1650 är det bara Knut Persson som eventuellt kan ha varit med ombord vid olyckan.

Tiden efter Anders Brosson

Endast en skeppare från Ormsö utöver Anders Brosson omtalas i källmaterialet, och han nämns knappt ett år efter förbyskepparens död. Det var Clement Oloffson, som satte sitt bomärke under ett skutinventarium den 15 augusti 1666. Att han var identisk med ormsöbåtsmannen 1650 med samma namn går inte att säkert fastställa. Ändå är det troligt, eftersom han dels nämns i inventariet tillsammans med hapsalskepparen Hans Hansson, dels använder sig av ett bomärke i stället för en egenhändig namnunderskrift. Anders Brosson och skepparna från Dagö använde sig ju av bomärken. I räkenskaperna 1666/67 var Clement dock inte befriad från pålagor, såsom förbyskepparen hade varit.

Båtsmännen fortsatte att vara sex till antalet även efter Anders Brossons död, men nu arbetade de under främmande skeppare. Så var till exempel skepparens namn år 1683 Arfwe Hind-



Några av de orter, öar och grund som nämns i uppsatsen.

richsson (se Klevekorn). Arfwe förekom inte bland ormsöborna som förnamn.

Ett båtsmansnamn är känt från tiden efter 1665. I räkenskaperna för 1666/67 nämns en "Hohbossman" Hindrich Olofsson. Han kan ha varit den Henrik Olofsson, som från omkring 1630 fram till åtminstone 1675, men inte längre 1688, var bonde på en tämligen liten gård i Förby. Denne hade en häst, en ox och en ko 1652, men en häst, två oxar och två kor 1675. Vid det förra tillfället låg han något under genomsnittet bland Bussbyhofs bönder, vid det senare något över. Hans familj bestod av minst ett par söner. Att han omnämns i räkenskaperna 1666/67 beror på att han på överförvaltarens order tilldelades pengar.

Den tredje gruppen av sjöfarande ormsöbor utgjorde styrmännen. Ett par är kända från Ormsö utöver de under 1600-talets första årtionden verksamma Tomas och Torsten. Heinrich Hanss från Söderbygodset på Ormsö har omnämnts i samband med ormsöböndernas plundring av den strandade båten hösten 1653. Han är för övrigt okänd, eftersom mycket lite material har bevarats från Söderbygodset.

Den andre styrmannen var Anders Kerstensson, som hade en olycklig roll vid en skutas grundstötning i november 1673. Säkert är han identisk med den styrman Anders, som i ormsöräkenskaperna 1666/67 tilldelades spannmål och pengar på överförvaltarens order. Styrmannen var sannolikt bonde i Förby, där en Anders Kerstensson var gårdsinnehavare från 1640-talets förra hälft fram till åtminstone 1675. Senast tio år senare var han borta, då sonen Mats hade tagit över gården. (I Sooms arbete om ormsö- och nucköböndernas kamp

mot överheten, s 26, står att läsa om hur denne Mats misshandlades grovt av godspersonalen för en mindre förselse.)

Anders Kerstenssons gård var av medelstorlek, men i övrigt tycks styrmannen ha haft det knapert ställt. År 1652 hade han ingen häst, en ox och en ko. Tjugotre år senare hade han lyckats skaffa sig en häst, men fortfarande fanns bara en ox och en ko på gården. Vid båda tillfällena var det långt under genomsnittet bland bönderna. Räkenskapsåret 1663/64 hade han dessutom en rätt stor skuld till godset som tre år senare hade krympt till en liten. Han var alltså inte befriad från pålagor som styrmännen i början av seklet.

I ett brev den 6 november 1673 berättade överförvaltaren Herzog för sin arbetsgivare om skutan Hapsal, som hade kommit från Stockholm och den 2 november, vid vackert, stilla och klart väder på eftermiddagen mellan tre och fyra seglat på några blindskär kallade "die Ugle" i Hästholmens närhet (se Klevekorns "loggbok" ovan). Styrmännen, Hatto Bengt från Dagö och Anders Kerstensson från Ormsö, hade påstått att grundet var passerat, varefter skutan gick på, detta trots att båda två var från de estländska öarna och väl hundra gånger seglat i farvattnen.

Skutan bröts upp intill kölen och tog genast in vatten. Vid ett räddningsförsök, då 60 tillkallade bönder från Ormsö och Nuckö arbetade med pump, såar och spannar, konstaterades att skutan var så svårt skadad att den inte gick att rädda. I stället övergick man till att bärga master, segel och annat.

Skulden till olyckan kunde inte lastas på båtsmännen, menade överförvaltaren, utan i stället på de "lättfärdiga" styrmännen. Överförvaltaren hade

tänkt låta fångsla och bestraffa dem efter sjörätten, men då de båda var bofasta bönder, väntade han på De la Gardies utlåtande.

Inte bara skeppare, styrmän och båtsmän hämtades från Ormsö. Ön fick också låna ut sitt eget namn till en av godsherrens skutor. Skutan dyker första gången upp i ett av Herzogs brev daterat den 8 juni 1670. Den sjätte hade skutan "Wormsö" löpt in till Hapsal. Men redan samma höst, den 5 november, beklagade sig Herzog över samma skutas eländiga tillstånd. Seglen var trasiga, skutan var läck och det skulle bli besvärligt att laga den. Därmed försvinner "Wormsö" ur historien.

Slutord

Under större delen av 1600-talet utgjorde Ormsö en del av ett estländskt gudskomplex av varierande storlek. Bland annat därför att godsherrarna var bosatta i Sverige krävdes transporter över Östersjön av gudssens överskott. Ormsös läge gjorde det naturligt att hämta båtsfolk från ön, vars befolkning var sjövan och kände till farvattnen utanför Estland.

Andelen båtsmän tycks dock ha varit större bland dagövenskarna (se förteckningen från 1652), vilket kan förklaras av framför allt kalk- men också glasproduktionen på Dagö samt öns goda hamn och läge.

Arbetet på skutorna var att betrakta som en form av dagsverke. Valet för en ormsöbonde stod mellan att göra dagsverken vid godset och riskera misshandel, eller att arbeta på skutorna och riskera livet. Båtsmansarbetet var knapast eftertraktat. Något högre status hade förmodligen styrmannen genom sitt kunnande och ansvar, och det finns anledning att tro, att en skeppare ge-

nom sin befattning hade det förhållandevis gott ställt. Här har friheten från pålagor säkerligen spelat en stor roll.

Ändå har väl genomgången av vad som är känt om Anders Brosson visat att inte heller skepparens arbete var avundsvärt. Större delen av året var han långt hemifrån och riskerade livet på en skuta, vars sjöduglighet efter modernerna mått var bedrövlig. Det är knappast förvånande att Anders Brossons död blev drunkskändan. Inte heller lär kajutan ha bjudit på någon större bekvämlighet när skepparen ännu levde, allraminst när de stormfyllda höstarna kom.

För ormsöborna kan ändå de påtvingade skutfärderna ha haft en liten fördel. Som Jörgen Hedman muntligen påpekat, bör de ha betytt mycket för kontakterna mellan Ormsö och Sverige. År efter år, flera gånger årligen, besökte ormsöbor Stockholm. Åtskilliga intryck, nyheter och kanske föremål kunde de då föra med sig hem från stormaktsväldets huvudstad.

Litteratur och källor

- Almquist, J A: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, del 3, s 296. Stockholm 1917—23. Tomas och Torsten 1620.
- Johansen, P: Das Revaler Geleitsbuch 1515—1626, del 1, s 83. Tallinn 1939. Tomas Koepmann.
- Månsson, J: EEN SIÖ-BOOK SOM INNEHÅLLER OM SIÖFARTEN I ÖSTERSJÖ. Stockholm 1644. Utgiven av Herman Richter. Namn och bygd, tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. Lund 1925, 26, 28. (Tack till Tomas Dreijer för tipset!)
- Selling, G: Stormaktens huvudstad. Svenska turistföreningens årsskrift 1950. Stockholm 1950.
- Soom, A: De estlandssvenska Ormsö- och Nuckö-böndernas kamp mot det feodala oket under 1600-talet. Svio-Estonica XIII 1956.
- Soom, A: Varutransporterna mellan Sverige och de svenskägda baltiska gårdarna under 1600-talet. Svio-Estonica XVIII 1967.
- LUNDS UNIVERSITETSBIBLIOTEK
- Topographica: Balticum
- vol 1: Kvitton 1649
- vol 2: Dagöräkenskaper 1650
- vol 4: Ormsöbåtsmän 1650
Dagöbåtsmän 1652
- vol 7: Vackebok 1636/37
- vol 8: Vackebok 1637/38
- vol 9: Vackebok 1639/40, förrymda och omplacerade bussbybönder.
- vol 11: Vackebok 1648, kvitton 1648, förbyböndernas klagomål på slättermarksbrist.
- vol 12: Kvitton 25/4, 2/9 1652

Jörgen Hedman

Fördelningen av höängarna i Källskogen 1678

Tillgången på hö har alltid varit avgörande för hur stort beståndet av djur skall tillåtas vara. På 1600-talet höll sig de estlandssvenska bönderna, vars gårdar varierade i storlek mellan en halv och en fjärdedels hake, med i genomsnitt en häst, två eller tre kor, tre oxar, en eller två ungdjur (kvigor eller ungtjurar) samt ett tiotal får. Arnold Soom uppger i sin bok "Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert" att de små magra korna i Estland i normalfall förbrukade en tre, fyra foror hö. En forä räknades uppgå till 30 lispund, vilket i vårt mått blir ungefär 250 kg. Höförbrukningen per ko blir sålunda 750—1 000 kg under vinterhalvåret. Höförbrukningen för en häst uppgick enligt Soom till 6—9 foror hö, dvs mellan 1 500 kg och 2 250 kg hö under samma tid. En oxe förbrukade dubbelt så mycket som en ko.

Den i Nuckö socken rikast givande höbärgningen fick man, tycks det, från de sankt ängarna i Källskogen belägen i gränstrakten mellan landskapen Wiek och Harrien. Källskogs höängar gav följande skörd år 1678:

23 av byn Sutleps gårdar har 28 höslag som ger sammanlagt 271 foror (ca 65 000 kg) hö.

Sutlep hade år 1680 38 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar och 2 kor. Övriga uppgifter saknas.

13 av byn Paschleps gårdar har 13 höslag som ger 117 foror (ca 29 000 kg) hö.

Paschlep hade år 1688 25 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 2 oxar, 2 kor, 5 får, inga getter samt 1 gris.

10 gårdar i byn Stor-Harga har 11 höslag som ger 107 foror (ca 26 000 kg) hö.

Stor-Harga hade 1688 14 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 2 oxar, 2 kor, 5 får, inga getter samt 1 gris.

4 gårdar i byn Kollanes har 4 höslag som ger 25 foror (ca 6 000 kg) hö.

Kollonis hade 1688 9 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar, 3 kor, 6 får, 1 get samt 1 gris.

6 gårdar i Hoosby har 6 höslag som ger 64 foror (ca 16 000 kg) hö.

Huusby hade 1688 6 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 4 oxar, 3 kor, 8 får, 2 getter samt 2 grisar.

5 gårdar i Österby har 5 höslag som ger 8 foror (2 000 kg) hö.

Österby hade 1682 21 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar, 3 kor, 2 ungdjur, 9 får samt okänt antal grisar.

- vol 31: Revision 1633
Räkenskaper 1645/46, 1646/47
Räkenskaper 1651/52
Kvitton 20/4, 16/6, 12/9
1652, 26/3 1653
Räkenskaper 1663/64
Räkenskaper 1666/67
- vol 37: Räkenskaper 1665

RIKSARKIVET

Baltiska fogderäkenskaper

- F 376 Vackebok 1596
Förläningsregister 1616
Vackebok 1628

De la Gardieska samlingen

- E 1437 Överförvaltaren Herzogs brev
E 1673 Skutinventarier
E 1740 Räkenskaper 1664
E 1750 Inventarium 1675
E 1962 Krijwmsans brev 1650

Enskilda arkiv, Magnus Gabriel De la Gardie.
Vol 6: Östersjöprovinserna, Revision jan 1652.

Livonica II:695. Protokoll rörande strandrätten 1654.

Lokala tullräkenskaper 406:III. Stockholm 1648.

Reduktionskommissionens i Estland arkiv.
DIII:10, Inkquisitioner över kronogods 1686—1689, Wiek C. Ormsö (Magnushof och Söderby) 1688.

Rosenbladiska samlingen.

Vol 5: Årliga räkningen för Ormsö . . . 1595.

Rydboholmsamlingen

E 7856 Landbok 1606
Vackebok 1626

E 7916 Bokhållare Klevehorns brev 30/9 1683, "loggbok" augusti 1685.

Östersjöprovinsernas jordrevisionshandlingar.
Revisionsjordeboken för Ormsö . . . 1591.

Östersjöprovinsernas räkenskaper.

Estland. Prästernas lantrullor 1637. (Ingen styrman Torsten 1636. Se Wieselgren, s 35, om lantrullans tillkomsttid.)

3 gårdar i Lill-Harga har 3 höslag som ger 29 1/2 foror (ca 7 000 kg) hö.

Lill-Harga hade 1693 13 gårdar. Övriga uppgifter saknas.

5 gårdar i Bisholms by har 1 höslag gemensamt som ger 12 foror (ca 3 000 kg) hö.

Bisholm hade 9 gårdar år 1693. Övriga uppgifter saknas.

9 gårdar i Dirslets by har 8 höslag som ger 121 foror (ca 30 000 kg) hö.

Dirset hade år 1693 19 gårdar. Övriga uppgifter saknas.

Rickholtz herrgård har 5 höslag som ger 42 foror (ca 10 000 kg) hö.

Rickholtz herrgård hade 1688 16 oxar, 32 kor, 27 ungdjur, 30 får, 5 getter och 13 svin.

2 gårdar i Rickholtz by har 3 höslag som ger 26 foror (ca 6 000 kg) hö.

Rickholtz by hade 1688 5 gårdar. Genomsnittsgården hade 2 hästar, 4 oxar, 2 stutar, 5 kor, 12 får, 7 getter, 1 bock samt 2 grisar.

10 gårdar i Rostzleps by har 9 höslag som ger 86 foror (ca 21 000 kg) hö.

Rottzleps by hade 1688 16 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar, 3 kor, 4 får, 3 getter samt 1 gris.

6 gårdar i Haubrings by har 6 höslag som ger 76 foror (19 000 kg) hö.

Haubrings by hade 1688 5 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar, 3 kor, 7 får, 4 getter samt 1 gris.

4 gårdar i Gammelby har 4 höslag som ger 40 foror (ca 10 000 kg) hö.

Gammallby hade 1688 13 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar, 3 kor, 6 får, 4 getter samt 2 grisar.

2 gårdar i Ellebeck har 3 höslag som ger 25 foror (ca 6 000 kg) hö.

Öhlbeck hade 1688 3 gårdar. Genomsnittsgården hade 2 hästar, 3 oxar, 3 kor, 7 får, 4 getter samt 2 grisar.

6 gårdar i Bäragsby har 6 höslag som ger 72 foror (ca 18 000 kg) hö.

Bergzdorff hade 1688 11 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar, 3 kor, 5 får, 3 getter samt 1 gris.

5 gårdar i Poy by har 5 höslag som ger 47 foror (ca 12 000 kg) hö.

Poy by hade 1688 5 gårdar. Genomsnittsgården hade 1 häst, 3 oxar, 4 kor, 5 får, 5 getter samt 1 gris.

De Rickholtzka bönderna har tillsammans ett stort höslag som vetter ända ner mot Spitthammers by som ger 240 foror (ca 60 000 kg) hö.

Nömkulls herrgård har 1 höslag som ger 8 foror (2 000 kg) hö.

3 gårdar i Kluttorps by har 3 höslag som ger 40 foror (10 000 kg) hö.



Källskogens vida ängsmarker uppvisade om våren en slösande blomsterprakt. Efter höbärgningen låg de släta som golv. In i senaste tid lämnade de sitt viktiga bidrag till djurens utfodring.

Foto: Per Söderbäck

Kluttorp hade 1693 18 gårdar. Övriga uppgifter saknas.

Birckas herrgård har 2 höslag som ger 12 foror (ca 3 000 kg) hö.

2 gårdar i Birckas by har 2 höslag som ger 16 foror (ca 4 000 kg) hö.

Börckzby hade 1693 14 gårdar, övriga uppgifter saknas.

10 gårdar i Guttanes har 6 höslag som ger 42 foror (ca 1 000 kg) hö.

Gutternäs hade 1693 14 gårdar, övriga uppgifter saknas.

3 gårdar i Rosta har 3 höslag som ger 36 foror (ca 9 000 kg) hö.

Rosendall hade 1693 4 gårdar, övriga uppgifter saknas.

1 gård i Schoddanes har 1 höslag som ger 5 foror (ca 1 000 kg) hö.

Schottanäs by hade 1693 11 gårdar, övriga uppgifter saknas.

OBS! Siffrorna för genomsnittsgården är avrundade till närmaste heltal.

Sammanlagt hade 132 bondgårdar och tre herrgårdar 139 höslag som gav 1678 1/2 foror hö (ca 418 000 kg) hö. Ett höslag ger i medeltal ca tio foror hö (= ca 2 500 kg hö), bortsett då från det enorma höslag som Rickulbönderna delade gemensamt.

Fotnot:

Ett exempel på vilken nytta bönderna hade av Källskogsängarna: bonden Hindrich

Erichsson i Haubrings by hade ett höslag som gav tio foror hö. Hinrich hade en häst, två oxar, två stutar, två kor, tre getter och en gris. Hästen, oxarna, stutarna och korna förbrukade då minst 32 foror hö under vinterhalvåret. Källskogsängen gav alltså ungefär en tredjedel av höbehovet för dessa djur. Nu kan ju denne Hindrich även ha haft del av den stora gemensamma ängen. Under Rickholtz gård lydde 1688 sammanlagt 87 bondgårdar. Om alla hade lika del i denna äng så blir det 2 3/4 foror per gård. Till Hindrichs Källskogsäng kommer så även de höängar han hade inom sin egen hembyss hank och stör. Det var nog ett hårt och svårt slit att få ihop hö till djuren för vintern, vilket även förklarar varför dessa estlands-svenska bönder inte hade flera djur än vad som uppgavs i förmögenhetsredovisningen år 1688! Naturen satte sina egna gränser för hur många djur den kunde föda, och detta i sin tur satte gränserna för hur många personer som kunde få sin näring från den enskilda bondgården.

1678 års uppgifter om Källskogsängarna återfinns i Livonica 11:691, RA-Stockholm.

1682 års uppgifter återfinns i samma volym som den föregående.

1688 års uppgifter återfinns i Reduktionskommissionens arkiv, godsinkvisitioner för olika gods i landskapet Wiek, RA-Stockholm.

1693 — återfinns i Russwurms "Eibofolke . . ." och går tillbaka till Nucköprostén Carlbloms uppgifter om de olika byarna.

Ronnie Ericson
Bilder
från hembyggsdagen

På estlandssvenskarnas hembyggsdag den 30 augusti berättade Manfred Westerblom om Svenska gymnasiet i Hapsal. (Se förra numret av Kustbon!).

Foto: Ronnie Ericson



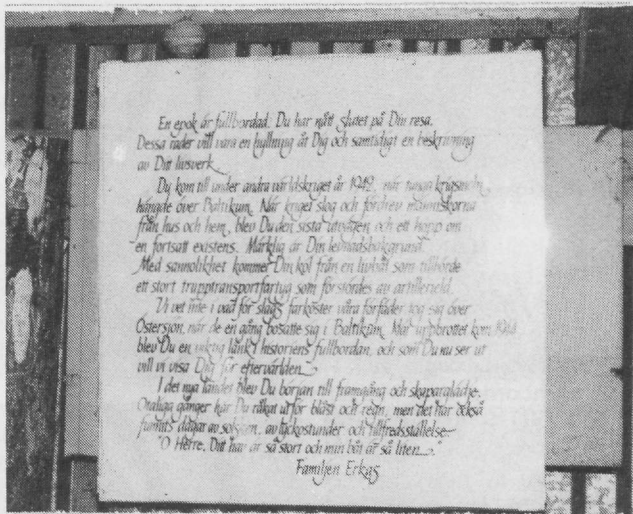
Programmet upptog också sång av en förstärkt blandad kvartett: Fr. v. Thomas Lorentz, Udo Koplmaa, Eva Lorentz, Lena Lorentz och Pilvi Reinoja.

Foto: Ronnie Ericson



Hjalmar Stenberg

Ormön — en bit Odensholm



Valter och dotterdottern Ylva (4 år) i fiskebåten, byggd 1942 på Odensholm.

Foto: Hjalmar Stenberg

En av de få vackra dagarna i september bilade Elmar Nyman och jag ut till Roslagen, för att på Valter Erkas' inbjudan besöka deras hem ute på Ormön, i Öregrundsskärgård.

Från stora vägen, norrut förbi Östhammar, gick färden ut mot kusten, på mycket krokiga och slingriga vägar till Sundsvedens brygga, men då hade vi redan fått sällskap av Margareta och Valters dotter Saga, som var på väg att besöka föräldrahemmet, så "utskeppningsplatsen" var lätt att hitta. Där var redan Valter på plats med motorbåt, och sista sträckan gick nu genom den vackra öregrundsskärgården, mellan öar som till en del ägs av klanen Erkas.

Efter snabb (men sval) motorbåtsfärd följde en uppiggande promenad från bryggan upp till villan, som numera används som sommarställe. (Sedan flera år bor familjen vintertid i Öregrund.) Långt in på hösten fiskas

dock fortfarande torsk och flundra, och medhjälpare i hanteringen är ofta de fyra vuxna barnen med familjer.

Hit flyttade på 40-talet flera Odensholmsbor för att, efter för alla estlandsvenskar välbekanta vedermodor, börja om med sin tidigare huvudnäring: fiske.

Med rågökommitténs hjälp fick man arrendera skärgårdshemman, och i början samsades tre familjer i den huvudbyggnad som finns kvar än — uppförd på 1860-talet. Uthus finns bevarade, vilka delvis är från 1600-talet.

I början gick livet mest efter invariant mönster hemifrån. Jordbruk och fiske tillät självhushållning, som hemma på Odensholm, men med effektivare fiskeredskap och målmedveten arbetsinsats visade sig fisket snart mest givande och blev det man ägnade sig åt mest, vilket ju också varit familjens framtidsplaner.

Fadern Voldemar — nu 88 år, men

En epok är fullbordad. Du har nått slutet på Din resa. Dessa rader vill vara en fullgöring åt Dig och samtidigt en beskrivning av Din livsvärk.

Du kom till under andra världskriget år 1942, när tyska krigsflygplan höll över Baltikum. När kriget slog och förhuvad människorna från hus och hem, blev Du den sista utvägen och ett hopp om en fortsatt existens. Märklig är Din levnadsbakgrund. Med sannolikhet kommer Din köll från en livbåt som tillhörde ett stort trupptransportfartyg som förstördes av artillerield. Vi vet inte i vad för slags farkoster våra förfäder tog sig över Östersjön, när de en gång bosatte sig i Baltikum. När uppbrottet kom 1944 blev Du en viktig länk i historiens fullbordande, och som Du nu ser ut vill vi visa Dig för eftervärlden.

I det nya landet blev Du berömd till framgång och skaparglädje. Otaliga gånger har Du råkat ut för blåst och regn, men det har också funnits dagar av solen, av glödestunder och tillfredsställelse. "O Herre, Ditt hav är så stort och min båt är så liten..."
Familjen Erkas

Fr. v.: Voldemar Erkas, Elmar Nyman, Margareta, mågen Bertil (Davidsson), Saga och deras dotter Ylva. (Ovan t. v.) Foto: Hj Stenberg

Minnesplakat tillägnat den egna fiskebåten, med vilken familjen tog sig till Sverige. I inskriften står bl. a.: Märklig är Din levnadsbakgrund. Med sannolikhet kommer Din köll från en livbåt som tillhörde ett stort trupptransportfartyg som förstördes av artillerield. — Vi vet inte i vad för slags farkoster våra förfäder tog sig över Östersjön, när de en gång bosatte sig i Baltikum. När uppbrottet kom 1944 blev Du en viktig länk i historiens fullbordande, och som Du nu ser ut vill vi visa Dig för eftervärlden.

— "O Herre. Ditt hav är så stort och min båt så liten." (Ovan t. h.) Foto: Hj Stenberg

vid god vigör — var då ännu familjeöverhuvud och var den som ivrade för att satsa på fisket, ty det var ju vad han var väl hemma i, sedan barndomen. Valter, äldst av tre bröder, träffade dock snart öregrundsflickan Margareta som blev hans duktiga livs- och arbetskamrat. Gemensamt har de skött jordbruk och fiske, drivit egen fiskaffär med bensinstation — puh, att de orkat! Oftare än klockan fick solen reglera arbetstiden, ty på min fråga hur de hann med allt, svarar Margareta: "Vi fiskade på nätterna och skötte allt annat på dagarna!" I "allt annat" har även ingått fostran av fyra barn, vilka också efter förmåga fått hjälpa till, under Valters patriarkaliska ledning. Åren har gått, barnen har bildat egna familjer, men än samlas de ute på sitt kära Ormön, med egna barn till riktig storfamilj hos far, mor och farfar, mest varje veckohelg.

Man har dock numera trappat ner på

arbetstakten, och affärsdriften har man avvecklat, ty även här tvingar åren folk in i pensionsåldern — på gott och ont. Fiske bedrivs dock fortfarande sommartid, fast i lugnare takt, och från de 96 hektaren, som det friköpta hemmanet bestått av, har man sålt en del till sommarstugefolk.

Valter, som är en stor ivrare för att allt gammalt skall bevaras och släkternas öden dokumenteras, har själv samlat bruksföremål där paradnumret är deras egen gamla fiskebåt, byggd på Odensholm 1942 och utrustad med en Solomotor från de välkända hjälpsändningarna, som kom från Sverige.

Om mycket av detta lät Elmar och jag oss förtäljas denna dag, vid det riktiga lunchbordet som Margareta dukat upp, där en av delikatesserna var rökt flundra, förstås! Hemma var ju fisk basföda, och rökt torsk och flundra från Odensholm var välkända även i fastlandsbyarna.

Lekamligen stärkta gick vi så ut på rundvandring bland ägor och uthus, där allt är väl bevarat och prydligt uppställt, gammalt som nytt. Från åldriga slädar till moderna traktorer, från den gamla fiskebåten till nyare av plast. Näst i långa rader och långrevar med krokare i tusental.

Vid det sedvanliga eftermiddagskaffet fortsatte Voldemar och Valter (som är en god berättare) med mest sant, och kanske någon skröna, att berätta om livet på Odensholm. Folket där levde inte så isolerat som man kanske trott. Särskilt manfolket kom ofta i kontakt med omvärlden vid fastlandsresor, då man sålde fisk och gjorde inköp, ty på den egna ön fanns ingen affär. Dessutom anlätades Odensholmsborna förr ofta som lotsar; särskilt av utländska fartyg som skulle förbi deras ö, med de många farliga reven runt omkring. Det mesta under vattnen runt ön kände man till: grundbankar och djupgravar, där man visste att den mesta fisken fanns. Samt alla skeppsvrak, som också hade stort värde!

För att orientera sig ute till sjöss, hade man hjälp av ovanliga stenar, buskar, hus och uddar iland på ön, allt med särskilt namn eller benämning. Valter har gjort en intressant lista över de flesta terrängföremål iland samt fiskeplatserna runt ön, där han fått ihop 109 olika benämningar. Allt från Borgskåtan i norr till Skallskåtan i söder. Med namn som *Gullsmen*, *Kroat stain* (jo, så hette den), *Tattargrånna* och *Ålodappen*. Många av platserna med kanske egen historia om tillkomsten, som borde beskrivas i särskild arti-

Från estlandssvenskarnas kyrkodag

Estlandssvenskarnas gudstjänst i den vackra Immanuelskyrkan i Stockholm söndagen den 18 oktober hade, trots det kalla och blåsiga vädret, samlat omkring hundratalet deltagare.

Gudstjänsten inleddes med en välkomstönskan av Thomas Lorentz och med klockringning.

Sedan hade vi glädjen att få höra något så ovanligt som solosång av Thomas Lorentz. Med innerlighet och värme framförde Thomas först "Jesus gör mig stilla" av Ilmari Hannikainen och längre fram under gudstjänsten "Kom till mig, Jesus!", också av Hannikainen. Han ackompanjerades av sin hustru Brigitta Lorentz.

Som första församlingssång fick vi vara med om att sjunga en estlandssvensk folkskål. Tack vare notbladet som hörde till programmet hade vi möjlighet att följa med i den säregna, ålderdomligt utbroderade melodin. De estlandssvenska folkskålarerna är kanske det allra förnämsta kulturarv vi har. Dagens koralmelodi från Ormsö, "Du som fromma hjärtan vårdar", sjöngs till J O Wallins och J Svedbergs text, nr 500 i 1819 års psalmbok. Melodin upptecknades år 1931 av Olof Andersson efter Lydia Pöhl (f 1878) från Håkabackan, Hullo på Ormsö. Lydia Pöhl sjöng denna och andra psalmer efter sin mor Lovisa Lindström, vars far var klockare på Ormsö i flera decennier.

(Inom parentes skulle jag vilja uttrycka en varm önskan, att sjungande av folkskålarerna på estlandssvenska kyrkodagar.)

kel. (Så t.ex., berättar sagan, skulle Oden ha stått vid Gullsmen och hållt sand ur sin sko, och på så vis bildades Odensholm.)

Tiden rann alltför fort iväg, och snart måste vi besökare ta adjö, men innan dess sjöng vi, på Valters förslag, unisont psalmen "Jag lyfter mina händer", till orgelackompanjemang av Saggas make Bertil. Mycket stämmningsfullt!

Ån en gång fick vi denna dag bekräftat hur starka banden är bakåt, till det förgångna, trots att de töjs ut av åren som läggs mellan då och nu.

Efter textläsning, bön och församlingssång ur "Sånger och psalmer" höll Gunnar Hörnström en betraktelse kring texten i Matteus evangelium 7:12, som handlar om den gyllene regeln: "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem." Samhällsansvar var också det ämne denna söndags evangelietext handlade om. Ansvar för varandra, omtanken om varandra, det var egenskaper hos våra förfäder som hade uppmärksamats bland annat av Russwurm, som i sina skildringar av livet bland "aibofolke" lovordade runöborna för att de tog väl hand om varandra, stöttade dem som hade råkat i olycka och hjälpte de fattiga i stället för att stöta ut dem ur gemenskapen. Gunnar nämnde också den stora branden i Sviby på Ormsö som en händelse från vilken man vet att alla gemensamt hjälpte de nödställda. Våra förfäder grundade sitt dagliga liv på den kristna religionen och dess kärleksbudskap. Ur den hämtade de sin kraft så länge de bodde kvar i Estland. Behovet av närhet till de sina tog de äldre med sig hit. De yngre kom hit med ett underbart kulturarv att förvalta i ett samhälle, som var så olikt det de hade lämnat. Men, sade Gunnar innan han slutade, fädernas Gud har vi med oss, och han är också vår Gud och vill bli personlig även för oss.

Elisabeth Westerberg, pastor i Missionsförbundet och dotter till pastor Birger Westerberg från Ormsö tog hand om den senare delen av gudstjänsten.

Elisabeth hade kallat sitt anförande "Ett barnbarn berättar". Barnbarnet, det var hon själv som nu ställde frågan hur hon och hennes generation har påverkats av sitt ursprung och vad i ursprunget som har påverkat dem. Redan som barn hade hon fått sig berättat om saker som hände under kriget. Först som vuxen förstod hon emellertid vad hennes far och farfar fått gå igenom. Vad var det då som gjorde att människorna inte blivit bittra och frågat sig varför de drabbats så hårt? Liksom Israels folk tackade Gud för att han var trofast mot dem under den svåra tiden då de var på flykt ut ur fångenskapen i Egypten (Psaltaren 106:1, 43, 44 — "Tack Herren, ty han är god, ty hans nåd varar evinnerligen" osv), så såg också estlandssvenskarna att Gud var

SONG:s temadag i gammaldags tecken

Lördagen den 13 september träffades drygt 100 personer, SONG:s medlemmar tillsammans med sina familjer, såväl unga som gamla på Kungsängens hembygdsgård, strax utanför Stockholm.

Gammaldags estlandssvenska göromål visades och strålande solsken från en klarblå himmel gjorde att vi mest höll till utomhus.

Vi fick ta del av hur man gör "skuar", bereder lin, allt från skörd till spinning.

Fiskenät lagades, spetsar knypplades och strumpor stickades.

En utställning om skeppsbyggeri visades, där en modell av skrovet till en tvåmastad skuta, "galjas", fanns med.

SONG hade lotteri med många vinster och som avslutning bjöds på "klimpsopp" och "surtbre".

Barnen kunde pröva på en del enkelt gjorda leksaker som det lektes med "där hemma".

En mycket lyckad dag tyckte vi alla, roligt att se yngre och äldre tillsammans, den yngsta besökaren var blott 2 1/2 månad, den äldsta 88 år.

Det är så vi tycker vår verksamhet får mening, när unga och gamla träffas och har trevligt tillsammans kring estlandssvensk kultur.

Inger Nemeth

Linberedning.

Foto: Inger Nemeth

Svante Lagman gör "skuar".

Foto: Inger Nemeth

Runödräkten visas.

Foto: Inger Nemeth



med dem i alla svåra situationer. Det har berättats att människorna i flyktbåtarna under sin farliga färd hämtade styrka och tröst i psalmsång. Just denna starka tro på Guds närvaro i alla svåra situationer, som fanns hos våra förfäder, blev till det gudsbevis Elisabeth hade sökt efter. Men hon fann också, att även om livssituationen för vår generation inte är densamma som för våra förfäder, så kan tron bära även i den annorlunda situation vi lever i idag.

Till sist berättade Elisabeth ett litet rörande minne som är så karakteristiskt för de barndomsminnen många av oss bär med sig. Hon berättade om kvällarna, då hennes far satt på barnens sängkant och lärde dem aftonsången som hans mor hade brukat sjunga för sina barn om kvällarna. Den började: "Sött sover den som fruktar Gud."

Gemensamt förenade vi oss därefter i bön, välsignelsen och psalmsång.

När Immanuelskyrkans organist Olle

Waldner till sist lät den underbara gamla fäbodpsalmen av Oskar Lindberg tona fram på orgeln, vände vi i våra tankar och hjärtan sakta tillbaka från den långa minnesresan vi under gudstjänsten hade gjort till vårt barndomsland på andra sidan Östersjön.

Efter gudstjänsten stannade vi en stund tillsammans för kaffe med dopp på "kyrktorget".

Rita Rosen-Holmberg

Estlandssvenskt från förra seklet

Uppteckningar efter samtal med estlandssvenskar i Stockholms hamn en sommar på 1800-talet

Den 29 oktober 1986 kom vi till Finska Församlingens församlingssal på Slottsbacken i Stockholm. 'Vi' var några rikssvenskar och estlandssvenskar från Reval, Rickul, Nuckö, Ormsö, Runö och Rågö, tillsammans över ett trettio-tal.

Anledningen var att finlandssvenskan, lektorn i svenska språket vid Åbo Akademi, Ing-Marie Loman talade över rubricerade ämne. Hennes föredrag var baserat på en samling uppteckningar av gotlänningen P.A. Säve, vilka hennes make, professorn Bengt Loman, hade hittat opublicerade i akademins arkiv.

Uppteckningarna härrör från samtal med besättningen på två estlandssvenska segelskutor, som kommit till Sverige för att köpa salt. Den ena båten besättning var från Sutlep inom

Nuckö-området och den andra från Spithamn i Rickul-väldet. Bådas "herre" var baronen Taube på godset i Rickholtz.

P.A. Säve hade i samlingen redovisat samtal — under en vecka — med båtfolket om förhållanden, livsföring och bostäder i deras hemort. Det var en mycket noggrann redovisning.

Eftersom jag enbart lyssnade till den mycket trevliga och fängslande framställningen och ej gjorde några anteckningar, är jag ej i tillfälle att mera detaljerat referera föredragets innehåll. Läsarna får vänta tills föredraget i sin helhet, enligt löfte, kommer att publiceras i Kustbon.

Sammankomsten, som arrangerats av SOV och Stockholms lokalförening av Riksföreningen Sverige-kontakt, öppnades och leddes av SOV:s ordförande Thomas Lorentz och slutade med att vi unisont sjöng "Slumrande toner".

HM

SVENSKA DAGEN

hos

Finlandssvenskarna i Stockholm med omnejd

Traditionen från seklets början i Svensk-Finland att fira Gustaf Adolfsdagen har finlandssvenskarna tagit med sig till Sverige. Man beräknar, att var sjätte finlandssvensk i dag är bosatt i Sverige.

Själv minns jag Gustaf Adolfsdagens firande i Estlands svenskbygd från 1920-talets mitt.

I år var Svenska Dagens (som finlandssvenskarna kallar dagen) fest ordnad den 6 november i Finlandshusets festsal, Snickarbacken 4 i Stockholm.

Salen var närmast fullsatt, uppskattningsvis bortåt 200 deltagare var med.

Unisont sjöngs Finlands nationalsång "Vårt land". Därefter välkomsthälsade Britta Kull, Södertälje, och vi upplystes om att följande finlandssvenska föreningar i samarbete med FRIS (Finlandssvenskarnas Riksförbund i Sverige) organiserat festen:

Finlandssvenskar i Södertälje
Finlandssvenska Nylandsgillet i Stockholm

Föreningen Svenska Österbottningar i Uppl Väsbö

Föreningen Svenska Österbottningar i Stockholm

Svenska Åbolandsgillet i Stockholm
Ålandsgillet i Stockholm

Österbottniska kören i Stockholm, under ledning av Elin Maria Gädda, sjöng:

Var gång vi kommer samman
(Johan Steurlein)
Visa vid vindens ängar
(Mats Paulson)
Visa i främmande land
(Alex Slotte)

Festtalet hölls av Birgitta Persson, Upplands Väsbö.

Hon nämnde bl a att hon som 14-åring invandrat till Sverige med sina föräldrar. Hon är gift med en rikssvensk och har två vuxna barn. Hon slutade: "Jag är och blir invandrare om än mitt modersmål är svenska. Men jag kommer aldrig att bli svensk utan kommer att vara finlandssvensk."

Sedan lyssnade vi till solosång av en ung sångare, Mikael Fagerholm. Vilken röst! Han sjöng Tonerna (C.L. Sjöberg), Till havs (Gustaf Nordqvist) och Vår svenska sång (S. Litenius). Vid pianot Lars Artborg.

Lisbeth Lind deklamerade en dikt av

Ett tack

Till Rågöbornas Danslag ett varmt tack för visad vänlighet och för de vackra blommorna vid vår mammas, Elvine Luthers, bortgång.

Ellen och Georg

Tystnaden

*Vid dagens slut känner jag tystnaden
ja, jag älskar den
i det tysta vilar allt
lugnet talar till mej, i tystnaden vilar
själen
att vara ensam, att skriva i det tysta,
att i det tysta vila
i det tysta talar sanning
i det tysta kan jag tänka rätt
i det tysta kan jag fatta rätt
i det tysta hör jag rätt
i det tysta hör jag fågelsång
i det tysta hör jag kärleksord
i det tysta känns värmen
i det tysta hörs stormen
i det tysta hörs vågornas brus
i det tysta hör jag smärtans röst
i det tysta hörs stegen komma från vännen min.*

Den sista dikten skriven av mamma i augusti 1986.

Gösta Ågren "Till folkskollärare Erik William Fogelbergs minne på Svenska Dagen 1961 i Jakobstad".

I pausen bjöd arrangörerna på kaffe och rulltårter.

Efter kaffepausen njöt vi av spelmannsmusik av Österledens spelmän, under ledning av Gösta Östman.

De spelade Bröllopsmarsch från Kökar, Menuett från Oravais, Polska från Lappfjärd och Pojovalsen.

Nu var det dags för allsång. Vi sjöng unisont Vinden drar (Carl Borenius), Plocka vill jag skogsviol (Alex Slotte), En sommardag i Kangasala (Z. Topelius) och Härlig är kvällen (Eva Kylander).

Spelmansorkestern fortsatte med Munsala brudmarsch, Gamla strömmarns schottis (Borgå), Lövgårdsparkens gånglåt (Borgå) och Kyrkpolska (Hangö).

Den stämmningsfulla Svenska dagens fest avslutades med Modersmålets sång, där vi i Johan Fridolf Hagfors originaltext från 1897 sjöng ". . . Ljud högt, ljud fritt från strand till strand i tusen sjöars land".

Vi estlandssvenskar har ju "egen version": *i våra fädernas land.*

Hugo Mickelin

Advokatfirman ERVIN PANG AB

08-21 80 50
08-21 70 30

åt ester och estlandssvenskar juridisk
hjälp i arvs-, testaments- och fastighets-
frågor.

Arsenalsgatan 4, 5 tr
111 47 Stockholm

Upprop till Kustbons läsekrets

SOV:s arkivgrupp håller som bäst på
att sammanställa ett lånebibliotek be-
stående av böcker, tidskrifter och tid-
ningar som främst handlar om estlands-
svenskarna och svenskbyborna.

I denna boksamling vill vi gärna få
med "gamla" Kustbon i original som
gavs ut i Estland av SOV fr.o.m. år
1918 till försommaren 1940. Detsamma
gäller den svenskspråkiga tidningen,
"Sovjet-Estland" som utgavs under en
kort period därefter i Estland, dock ej
av SOV.

Om någon av Kustbons läsare hän-
delsevis råkar ha något exemplar av
dessa tidningar — eller rentav en eller
flera årgångar undanstoppade i någon
gömma — var god meddela innehavet
till SOV-kontoret Vikingagatan 25,
113 42 Stockholm, tel 08-32 48 78.
Hänvisa till detta upprop.

I vår boksamling har vi redan ett an-
tal inbundna årgångar av Kustbon,
dessutom rätt många lösa exemplar,
men ännu saknas vissa årgångar helt el-
ler delvis. Vi hoppas därför att detta
UPPROP skall ge ett gott resultat, så
att vi kan få vår samling komplett.

SOV vill givetvis i första hand ta
emot tidningarna som gåva men även
viss ersättning kan diskuteras.

Nya annonspriser i Kustbon från 1 jan 1987

Dödsannonser	125:—
1/1-sida	600:—
1/2-sida	350:—
1/4-sida	175:—
1/8-sida	125:—

SOV KALLAR TILL ÅRSMÖTE

lördagen den 25 april 1987 kl 15.00
i Eesti Maja, festvåningen, Vallingatan 34, 1 tr, Stockholm

Dagordning enligt stadgarna

Kaffeservering till självkostnadspris
Musikunderhållning och kåseri av estlandssvenskt märke
Lotteri

Medtag styrelsens årsberättelse, som medföljer nästa num-
mer av Kustbon.

"RICKUL BAKVELDE"

SPITHAMN-, ROSLEP-, BERGSBY-, ÖLBÄCK- OCH
ODENSHOLMSBOR!

Nu är det dags för oss att träffas och ha trevligt tillsammans.

Vi planerar två träffar.

Den första lördagen den 28 mars 1987.

Vi träffas då mest "te jutt".

Lokal: Rågsveds Folkets Hus. T-bana 19 till Rågsved.

Folkets Hus ligger vid T-banestationen.

Vi samlas kl 11.30.

Kl 12.30 kommer Edvin Lagman att berätta för oss om ungdomstiden
där hemma. Givetvis på Rickul-mål.

OBS! Ingen kaffeservering finns, därför får var och en ta med sig egen
kaffematsäck.

Den andra träffen kommer troligtvis att bli våren 1988. Vi planerar då att
ha en utställning med material från de olika byarna.

Bykartor, gårdsritningar, inredningsskisser, modellbyggen av några av
gårdarna, båtar och kvarn.

Fotografier och även textila alster från byarna planeras att ställas ut.

Kontakt har tagits och kommer att tas med personer från byarna för
insamling av material till utställningen. Vi kommer även att ge informa-
tion på första träffen i mars.

Vi hoppas att ni sprider information om dessa träffar såväl till era släk-
tingar som — och inte minst — till era ungdomar, vilka kanske inte har
tillgång till Kustbon.

Vi önskar er välkomna till en som vi hoppas mycket trevlig träff för
grannbyarna i Bakvelde.

*Inger Nemeth Spithamn-Esmas
Ingvald Dyrberg Roslep-Jakas*

Kontaktpersoner:

Bergsby Oskar Westerman	Tel 08-99 22 02
Odenholm Valter Erkas	Tel 0173-306 69, 370 23
Roslep Ingvald Dyrberg	Tel 08-35 05 73
Spithamn Hjalmar Hallman	Tel 08-81 46 71
Ölbäck Erling Schönberg	Tel 08-712 21 01



Dansande rågöflickor. Foto: Per Söderbäck

Rågöbor — äibofolk

Då jag nu håller på och avslutar mitt bygderådsarbete vid SOV vill jag så här tacka alla mina sagesmän i olika åldrar. Ett särskilt stort tack vill jag ge alla äldre, och även dem som redan lämnat oss tänker jag med tacksamhet på. Bland dem vill jag särskilt nämna Olas Anton och Pöhls Rosäta, min mor, som jag anlitat mycket vid mina efterforskningar och uppteckningar. Sen har vi Börs Rosäta, Back Johana, Gatos Fride, Öle Galstuve Andreas och Luthers Älvine, alla mycket minnesgoda sagesmän, när det gäller gamla seder och bruk och även gamla rågöbor. Ni har alla varit till stor hjälp i mitt arbete. *"Tack ska ne håva!"*

Nu senast går tanken till Luthers Älvine, som nyligen lämnat oss. Fast över 80 år gammal var hon ung i själen och hade mycket att berätta och ge oss yngre. På sin nya hemö Utö hade hon skaffat sig många nya vänner och hon var mycket uppskattad som kursledare när det gäller ull- och linhantering och även knyppling. Även i Utöbladet var hon uppskattad då hon kom med sina inlägg om livet på Rågöarna. På Utö, där hon bodde ensam på sista tiden i sin lilla stuga, satt hon ofta och filosoferade och många små dikter kom till. En av dem vill jag återge här som hälsning från henne till alla er rågöbor.

Pöhls Ingeborg

Rymden

Jag ser dig så tom, så tyst och kall
jag hör dig stilla viska:
o nej, i mig finns allt
du går förbi
ditt öga när mig inte
ditt öga ser mig inte
jag har allt om du blott förnimmer
här finns glädje, här finns sorg
här finns stort och här finns smått
här finns jag här finns du
här blir vi tillsammans.

Elvine

Galleri Tersæus

ställer ut

"Din vackra värld"

oljemålningar och akvareller av

EDVIN LAGMAN

10 januari—28 januari 1987

Vernissage lörd den 10 jan 1987 kl 13—16

Plats

Pustegränd 6
117 20 Stockholm
(vid Hornsgataspuckeln,
närmast Slussen)
Tel 08-42 04 82

Öppettider

tisd—torsd	11—17
fred	11—16
lörd	12—16
sönd	13—16
månd	stängt

FOTON från SVIBY-träffen

Gruppfoto och referat från Svibyträffen den 12 april 1986 var införda i Kustbons juninumner 1986.

Fotoalbumet finns nu hos Norjas Karin. De som önskar köpa dessa minnesrika bilder v.v. tag kontakt med fru Karin Beckman, tel 08-47 17 53 (Vivelvägen 95, 125 33 Älvsjö).

Svibybor

Hör av er till Karin eller till någon annan initiativtagare till årets träff, om ny träff önskas nästkommande år. Då som "pratstunds-skimmingsträff" med få programinslag.

Tisdagsgruppen

Här kommer en hälsning från oss i tisdagsgruppen. Vi trivs och mår fortfarande bra. Varannan tisdag har vi även några av våra ungdomar ibland oss till ömsesidig nytta och nöje för oss alla, hoppas jag. Nu har vi på SOV plockat fram en spinnrock, kardor och knypeldyna till dig som önskar pröva på. Välkommen i vårt gäng!

Nu tar vi en paus över helgerna, vi startar igen tisd 27/1 1987.

I.A.

SOV:S BYGDEKVÄLL

En resa i ord, bild och ton
gör vi till

KORKIS och VIPPAL

lördagen den 11 april 1987 kl 15.00.

Vi träffas i Eesti Maja, Vallingatan 34, 1 tr, Stockholm
Kaffe serveras till självkostnadspris

Hjärtligt välkomna!

Diskussionskväll om runömålet

Alla som är intresserade av runömålet (runskan) ombedes komma till SOV:s föreningslokal, Vikingagatan 25, Stockholm

lördagen den 10 januari 1987 kl 14.00

för diskussion i ovanstående ämne. Avsikten är att om möjligt kunna starta en studiecirkel eller på annat sätt söka "friska upp" kunskapen att tala målet.

Hjena rope guar ått all som tänke hä skutt vara lustut uater e glammande runsk!

Välkomna!

SOV:s "RUNÖGRUPP"

**Advokatfirman
Gunnar Schön AB**

ADVOKAT GUNNAR SCHÖN
ADVOKAT JAN FREIJ
ADVOKAT MARTA RINGSTRAND
JUR. KAND. PIA RAUDSEPP
JUR. KAND. MICHEL LORENIUS
JUR. KAND. SÖREN FAGERBERG

MEDELANDE

Jur. kand. Pia Raudsepp, som arbetar på vår advokatbyrå, kan även konsulteras på estniska.

Advokatfirman Gunnar Schön AB

Engelbrektsplan 2, 114 34 Stockholm
Tel 08-10 65 60, 23 59 30

VÄLKOMMEN!

Finlandssvensk vecka på Skansen

Under nio dagar, 23—31 maj 1987, kommer Skansen och Stockholm att domineras av finlandssvensk kultur och finlandssvenskt näringsliv. Därvid presenteras ett tvärsnitt av finlandssvenskt liv, från vardag till fest, från i går till i dag, från hantverk i liten skala till stora industrier, från landsbygd till storstad.

(Fris-Nytt — Tidskrift för Finlandssvenskarnas Riksförbund i Sverige, FRIS)

HM

Familjenytt

Födda

Hans Erik Alexander
född den 18 oktober 1986 på Södersjukhuset, Stockholm, son till Hans och Ann Lepp, född Albrektson.

Döda

Katarina Ahlström, född Förberg den 20 september 1896 på Ormsö, avled den 7 oktober 1986 i Stockholm.

Voldemar Brun, född den 22 november 1912 i Reval, avled den 11 augusti 1986 i San Diego, Kalifornien, USA.

Rainer Olav Dahl, född den 15 oktober 1936 i Reval, avled den 22 augusti 1986 i Toronto, Canada.

Edvin Häggblom, född den 25 juli 1923 på Ormsö, avled den 18 augusti 1986 i Stockholm.

Kurt Hugo Alexander Matson, född den 3 februari 1898 i Hapsal, avled den 26 augusti 1986 i Stockholm.

Helena Melders, född Melders den 22 januari 1903 på Runö, avled den 5 november 1986 i Stockholm.

Hjalmar Nordsten, född den 8 april 1930 på Ormsö, avled den 27 oktober 1986 i Segeltorp.

Johan Peterberg, född den 23 januari 1905 på Ormsö, avled den 12 september 1986 i Vaxholm.



Vår Faster

Johanna Enggrön

* 25 januari 1900

har lämnat oss

Stockholm 12 augusti 1986

Sörjd och saknad av oss

Syskonbarn med familjer

Släkt och vänner

* * *

*Så tag nu mina händer
Och led du mig
Att saligt hem jag länder
O Gud till Dig.*



Vår kära Mamma,
Mormor och Syster

Elvine Luther

* 15 maj 1904 på Lilla Rågö

lämnade oss i stor sorg och saknad
den 26 augusti 1986.

ELLEN och GEORG

Christine

ANDREAS

Övrig släkt och vänner

*I minnet Du lever
Du finns alltid kvar
I minnet vi ser Dig
precis som Du var*



Vår käre

Rudolf Schönberg

* 7 november 1904 i Rickul

† 14 september 1986 i Stockholm

har lämnat oss i djupaste sorg och
saknad.

Stockholm den 14 september 1986

Sörjes av systern Hilda
och brorsonen Börje

*Jordens oro viker
för den frid som varar*



Min älskade Make,
vår käre Far och Farfar

Gunnar Mattsson

* 13 maj 1923

har i dag hastigt lämnat oss, övrig
släkt och vänner i djup sorg och
saknad.

Gräsö den 21 augusti 1986

META

Anders och Katrin

Kalle

Per och Siv

Camilla

Lars och Birgitta

Andreas

Hans och Kerstin

*Du gick Din väg så lugnt i livet,
och tyst och troget Ditt verk Du gjort.
Nu oss Du lämnat, vi kan ej tro det,
Tystunden kom ju allt för fort.*



Min älskade Make
Vår underbare Pappa och Morfar

Werner Sydman

* 1 november 1933 på Rågö, Estland

har i dag lämnat oss alla i djupaste
sorg.

Saltsjö-Boo den 27 augusti 1986

EIVOR

SUSANNE och TOMAS

Robin

MOR

Syskon, syskonbarn
Övrig släkt och alla vänner

*Det gick en gammal odalman
och sjöng på åkerjorden.
Han bar en frökorg i sin hand
och strödde mellan orden
för livets början och livets slut
sin nya fröskörd ut.
Han gick från soluppgång till solupp-
gång.*

*Det var den sista dagens morgon.
Hur ångestfull jag var inför hans
vackra sång!*

*Då tog han mig och satte mig i korgen
och när jag somnat, började han gå.
Döden tänkte jag mig så.*

(Bo Setterlind)

Du var en så god människa.

Födelsedagar januari—mars 1987

95 år

Lars Rönnberg, född den 4 januari 1892,
Ormsö

Maria Stromback, född Sedman den 23 fe-
bruari 1892, Nuckö

90 år

Birgitta Öman, född Stenholm den 4 januari
1897, Ormsö

Maria Friberg, född Berggren den 25 januari
1897, Ormsö

Anette Pauline Juuse, född Kantas den 9 fe-
bruari 1897, Reval

Alexander Voldemar Grave, född den 2
mars 1897, Reval

Maria Melin, född Jons den 6 mars 1897,
Runö

Olga Vesterholm, född Öström den 12 mars
1897, Rågöarna

85 år

Alexander Viberg, född den 5 januari 1902,
Rickul

Elfride Ihrman, född den 31 januari 1902,
Reval

Maria Thomsson, född Timmerman den 5
februari 1902, Ormsö

Eskil Johannes Rosen, född den 18 februari
1902, Nargö

Elisabeth Vinter, född Klaman den 26 mars
1902, Vippal

Alexander Thomson, född den 27 mars
1902, Nuckö

80 år

Elin Maria Pikner, född Nieminen den 4 ja-
nuari 1907, Ormsö



Vår älskade

Edita Maria Sekobon

* 9 juni 1914 på Nuckö, Estland

har i dag lämnat oss i stor sorg och
saknad.

Enköping den 27 augusti 1986

NILS

Nils och Gun

Sven och Maj-Gret

Gun-Marie och Sören

Owe och Margareta

Barnbarn

Systrar

Släkt och vänner

*En tröst i sorgen
Gud oss ger
att den vi älskar
ej lider mer*

August Heyman, född den 5 januari 1907, Rickul
 Gertrud Vaksam, född Lindström den 9 januari 1907, Ormsö
 Martha Amalie Kopamees, född den 12 januari 1907, Nuckö
 Anders Nygren, född den 24 januari 1907, Ormsö
 Olga Blee, född Klingberg den 2 februari 1907, Rickul
 Signe Alexandra Wennberg, född Värynen den 5 februari 1907, Helsingfors
 Johan Kornblom, född den 26 februari 1907, Ormsö
 Margot Moritz, född Kaalep den 3 mars 1907, Reval

75 år

Marta Natalie Hallberg, född Stromback den 1 januari 1912, Nuckö
 Ester Erlanda Freiberg, född Preiholm den 11 januari 1912, Nargö
 Cara Maria von Zur-Mühlen, född den 21 januari 1912, Hapsal
 Alma Christina Stenholm, född den 24 januari 1912, Ormsö
 Marie Allmäe, född Mikli den 6 februari 1912, Oru
 Katarina Wahlberg, född Salin den 18 februari 1912, Ormsö
 Edvard Ahlberg, född den 20 februari 1912, Rickul
 Hilda Heldring, född Luks den 21 februari 1912, Rickul
 Aline Okerblad, född Dyrberg den 3 mars 1912, Rickul
 Hermine Wallimaa, född Pella den 7 mars 1912, Korkis
 Johannes Koinberg, född den 20 mars 1912, Nuckö
 Amanda Lindman, född Faltis den 22 mars 1912, Nuckö
 Katarina Pettersson, född Liljebäck den 26 mars 1912, Ormsö

70 år

Viktor Fritjof Berg, född den 3 januari 1917, Reval
 Runar Alfons Grenfeldt, född den 14 januari 1917, Rickul
 August Stahl, född den 14 januari 1917, Rickul
 Melanja Landis, född den 26 januari 1917, Rickul
 Katarina Nee, född Sjöström den 28 januari 1917, Ormsö
 Loreida Nyblom, född Palm den 31 januari 1917, Ormsö
 Hans Alström, född den 1 februari 1917, Ormsö
 Maria Broman, född Ahlkvist den 4 februari 1917, Ormsö
 Andreas Enggrön, född den 5 februari 1917, Rågöarna
 Julius Wallimaa, född den 5 februari 1917, Korkis
 Alexander Arnold Hallman, född den 15 februari 1917, Rickul
 Edla Brandt, född den 2 mars 1917, Nuckö
 Arvo Laidna, född den 7 mars 1917, Nargö
 Edvard Berggren, född den 19 mars 1917
 Johannes Benholm, född den 20 mars 1917, Ormsö
 Lars Benholm, född den 20 mars 1917, Ormsö
 Arvid Westersten, född den 23 mars, 1917, Nuckö
 Zinaida Arula, född Visnapuu den 23 mars 1917, Reval

65 år

Agneta Gunnarsson, född Städ den 5 januari 1922, Ormsö
 Leida Lindström, född den 6 januari 1922, Nuckö
 Hugo Herbert Ekman, född den 9 januari 1922, Rickul
 Agneta Friman, född Lindström den 11 januari 1922, Ormsö

Paul Berkman, född den 13 januari 1922, Nuckö
 Johannes Sjöman, född den 17 januari 1922, Ormsö
 Agneta Erita, född Gäddman den 22 januari 1922, Ormsö
 Edvin Borrman, född den 23 januari 1922, Rickul
 Ivar Björkvist, född den 24 januari 1922, Rickul
 Fridolf Brandt, född den 25 januari 1922, Nuckö
 Helmi Anette Lepnurm, född Matson den 25 januari 1922, Nargö
 Katarina Appelblom, född Öman den 27 januari 1922, Ormsö
 Hilda Lindstam, född Brandt den 31 januari 1922, Nuckö
 Edita Maria Thomsson, född Koinberg den 31 januari 1922, Rickul
 Arnold Erdman, född den 6 februari 1922, Korkis
 Johan Vesterström, född den 7 februari 1922, Ormsö
 Emil Grenfeldt, född den 11 februari 1922, Rickul
 Emma Stahl, född Grönberg den 13 februari 1922, Kors
 Ivar Söderholm, född den 17 februari 1922, Nuckö
 Emilie Irene Borrman, född Hallman den 18 februari 1922, Rickul
 Edvin Elfengren, född den 23 februari 1922, Rågöarna
 Endel Paemaa, född den 26 februari 1922, Reval
 Adolf Mickelin, född den 27 februari 1922, Ormsö
 Airi Mirjam Glöckner, född Hällström den 3 mars 1922, Helsingfors
 Elmar Soogna, född den 6 mars 1922, Korkis
 Maria Edman, född Appelblom den 8 mars 1922, Ormsö
 Maria Dahl, född Grundsten den 8 mars 1922, Ormsö
 Ester Fredlund, född Söderholm den 13 mars 1922, Korkis
 Maria Laderman, född Björkman den 15 mars 1922, Ormsö
 Katarina Fäldt, född Grönman den 24 mars 1922, Ormsö



Min käre Make,
 Far, Svärfar, Farfar
 och Gammelfarfar

Mathias Nilsson

* 10 december 1898

har i dag stilla insomnat
 djupt sörjd och saknad av oss
 Norrköping den 26 oktober 1986

ELFRIDA
 Ingvar och Ulla-Britt
 Eva och Mikael
 Ann-Sofie
 Monica och Peter
 Cecilia

*Underbara hem,
 Jag har längtat efter dig
 På den andra strand
 Många kära väntar mig*



Vår kära

Marta Helena Palundi

f Westerbusch

* 4 september 1904 i Rickul

† 15 augusti 1986 i Eskilstuna

har lämnat oss
 i ousäglig sorg och saknad
 men i ljusaste minne bevarad av

Make
 Barn
 Barnbarn
 Barnbarnsbarn
 samt släkt och vänner

*Minnen sakta susa
 nu vid Din tysta grav.
 Tack för de minnen ljusa,
 tack för den kärlek Du gav!*



Vår älskade

August Österdal

* 18 juli 1902, Stora Rågö
 † 6 september 1986, Lidingö

Sörjande

Maria
 Alvar
 Edgar
 Släkt och vänner

ALLA KUSTBONS LÄSARE

tillönskas

God Jul

och

Lyckosamt Nytt År!

Red

Ingvald Dyrberg, född den 25 mars 1922, Rickul

60 år

Evi Ambros, född den 14 januari 1927, Reval
 Rudolf Sigvard Mitman, född den 16 januari 1927, Nuckö
 Ingrid Signhild Olsson, född Seeman, den 21 januari 1927, Nuckö
 Sven Schönberg, född den 23 januari 1927, Rickul
 Hilda Katarina Blomman, född den 24 januari 1927, Ormsö
 Aino Raudna, född den 25 januari 1927, Narva
 Villi Vinter, född den 25 januari 1927, Korkis
 Endel Wahemann, född den 28 januari 1927, Vippal
 Greta Erkas, född den 1 februari 1927, Odensholm
 Johannes Hedenström, född den 13 februari 1927, Ormsö
 Elvine Nyholm, född den 6 februari 1927, Ormsö
 Naima Ketta, född den 8 februari 1927, Reval
 Hjalmar August Stenberg, född den 9 februari 1927, Rickul
 Armilie Dyring, född Thomsson den 13 februari 1927, Nuckö
 Lydia Julia Löhr, född Förberg, den 16 februari 1927, Ormsö
 Gottfrid Talback, född den 16 februari 1927, Nuckö
 Sven Ingvar Ahlström, född den 17 februari 1927, Ormsö

Erlanda Melita Sjören, född Freiman, den 20 februari 1927, Nuckö
 Lydia Elvine Förberg, född den 25 februari 1927, Ormsö
 Kaljo Lennart Pihlberg, född den 27 februari 1927, Reval
 Hilda Ahlberg, född Alkvist den 2 mars 1927, Ormsö
 Signe Elisabeth Karmrud, född Alström den 5 mars 1927, Runö
 Vega Kütin, född den 5 mars 1927, Reval
 Heino Kannel, född den 13 mars 1927, Reval
 Osvald Gottfrid Stahl, född den 15 mars 1927, Rågöarna
 Sylvia Ingeborg Varik, född Peedu den 17 mars 1927, Nuckö
 Lembit Link, född den 18 mars 1927, Nuckö
 Gunnar Albert Jakobsson, född den 19 mars 1927, Rickul
 Laine Elmere Sirel, född den 23 mars 1927, Nargö
 Albert Albin Dyrberg, född den 27 mars 1927, Rickul
 Lars Ahlblom, född den 28 mars 1927, Ormsö

50 år

Helgi Norrman, född den 3 januari 1937, Vippal
 Sune Svärd, född den 3 januari 1937, Ormsö
 Siri Ella Mariann Hamberg, född den 5 januari 1937, Ormsö
 Eugenie Andersson, född Wapper den 6 januari 1937, Runö
 Elmar Alexander Stenberg, född den 9 januari 1937, Rickul
 Emil Österlin, född den 9 januari 1937, Ormsö
 Lennart Axel Marks, född den 14 januari 1937, Odensholm

Erna Engman, född den 29 januari 1937, Rickul
 Ivar Axel Berggren, född den 4 februari 1937, Ormsö
 Donald Vitman, född den 7 februari 1937, Nuckö
 Nils Valfrid Magnusson, född den 14 februari 1937, Rickul
 Reet Sulg-Metslov, född den 19 februari 1937, Reval
 Aive Agartz, född Klaman den 24 februari 1937, Korkis
 Endel Levi Strandsten, född den 2 mars 1937, Rickul
 Helvi Öie Tomberg, född den 3 mars 1937, Nuckö
 Meida Luks, född den 5 mars 1937, Rickul
 Maj-Britt Rosine Klingberg, född den 7 mars 1937, Rickul
 Nils Göran Gärdström, född den 7 mars 1937, Ormsö
 Sven Erik Lindström, född den 7 mars 1937, Ormsö
 Vivi Ekroth, född Strickman den 9 mars 1937, Korkis
 Ester Koinberg, född den 19 mars 1937, Nuckö
 Ilma Sedman, född den 21 mars 1937, Nuckö
 Ella Ingrid Sjöström, född den 24 mars 1937, Ormsö
 Hilve Cecilia Okerblad, född den 27 mars 1937, Rickul
 Hillevi Vesterlund, född Åkerblad den 27 mars 1937, Rickul
 Lennart Sigvard Grönlund, född den 27 mars 1937, Rågö
 Rakel Birgitta Rönnberg, född den 29 mars 1937, Ormsö